

De paradox van de spirituele ontwaking

*De toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten in
het tijdschrift De Ster, 1914-1929*

Naam: Yves Moret

Master thesis Maatschappijgeschiedenis

Studentnummer: 416040

Scriptiebegeleider: dr. R.J. Adriaansen

Tweede lezer: prof. dr. J.A. Baggerman

Erasmus Universiteit Rotterdam

Datum: 27-7-2018

Inhoud

Voorwoord	2
Hoofdstuk 1 – Inleiding.....	3
1.2 Vraagstelling	4
1.3 Theoretische concepten	6
1.4 Historiografie.....	8
1.5 Bronnen en Methodologie	11
1.6 Bijdrage en relevantie van onderzoek	12
Hoofdstuk 2- De Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten	15
2.1 De Theosofische Vereniging	15
2.2 De ‘ontdekking’ van Jiddu Krishnamurti	18
2.3 De weg naar het Wereldleraarschap	21
2.4 De Orde van de Ster in het Oosten in Nederland	26
2.5 Conclusie	28
Hoofdstuk 3 –De eerste jaren en de oorlog	30
3.1 Wordingsgeschiedenis van <i>De Ster</i>	31
3.2 De invloed van de Eerste Wereldoorlog.....	33
3.3 Moraalfilosofie	36
3.4 Bouwen aan een nieuwe wereld	38
3.5 Conclusie	39
Hoofdstuk 4 - De Ster: 1924-1929 – De Sterkampen en Krishnamurti’s boodschap.....	41
4.1 Het eerste Sterkamp in Nederland.....	41
4.2 Spirituele leegmaking	46
4.3 Hoe zal Hij komen?	50
4.4 ‘The Coming has begun’	51
4.5 ‘Bevrijding’	54
4.6 Het laatste jaar	56
4.7 Conclusie	59
Hoofdstuk 5 – Conclusie	60
Samenvatting.....	63
Bibliografie.....	64

Voorwoord

Het onderzoek voor deze masterthesis vormde de laatste opdracht van mijn studie Geschiedenis aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, waar ik in 2014 aan begonnen ben. Mijn eerste jaar van de studie lijkt nog zeer kortgeleden, maar het feit dat voor mijn ervaring de vier jaren van de opleiding voorbij zijn gevlogen is voor mij het teken dat het een zeer rijke periode is geweest. Deze masterthesis, die de ontwikkelingen in het gedachtegoed van een religieuze en spirituele orde beschrijft, ligt mij dichter aan het hart dan welk ander onderwerp dan ook behandeld is tijdens mijn opleiding. Niet omdat ik al bekend was met de orde die ik onderzocht heb. Integendeel, pas na enkele goede gesprekken met mijn begeleider dr. Robbert-Jan Adriaansen ben ik de richting uitgegaan van de Orde van de Ster in het Oosten en de hoofdpersoon van die orde, Jiddu Krishnamurti. Hiervoor ben ik dr. Adriaansen zeer dankbaar, omdat Krishnamurti zijn toehoorders wilde leren hoe zij konden leven in het ‘nu’, oftewel, in direct contact met de wereld in het huidige moment konden staan, zonder de verstoringen van de persoonlijke gedachtewereld. Deze levensfilosofie is vanuit mijn eigen opvatting een zeer belangrijke, omdat ik denk dat het vooral onze eigen gedachten zijn die ons ongelukkig kunnen maken. Het leren leven in het nu zal naar mijn mening zorgen voor de bevrijding van onze eigen geestelijke constructen, die ons gevoel van gelukzaligheid dwarsbomen. Deze thesis gaat echter niet in op hoe men in het huidige moment leert leven, maar hoe de toekomstverwachtingen van een spirituele orde zich ontwikkelden en hoe de paradox in het gedachtegoed van die orde naar voren komt. Als ik vandaag de dag om mij heen kijk zie ik veel mensen die, net als in de tijd van de Orde van de Ster in het Oosten (1911-1929), op zoek zijn naar zingeving. Ik kon daarom gemakkelijk de ideeën van zowel de zoekende mensen van die tijd, als de ideeën van Krishnamurti betrekken op de huidige tijd. Zodoende heb ik het onderzoek voor deze masterthesis echt ervaren als het hoogtepunt van mijn studie. Het onderzoek heeft mij getest op mijn academische vaardigheden en daarnaast heeft het mij op persoonlijk vlak enorm gefascineerd. Ik wil dr. Robbert-Jan Adriaansen bedanken voor het helpen vinden van mijn onderwerp en de fijne begeleiding tijdens mijn onderzoek. Daarnaast wil ik mijn ouders bedanken voor de financiële en emotionele steun, dat het mogelijk heeft gemaakt dat ik mijn studie heb kunnen volgen en met succes heb kunnen afronden.

Hoofdstuk 1 – Inleiding

‘Man being free, is wholly responsible to himself, unguided by any plan, by any spiritual authority, by any divine dispensation whatsoever.’¹ Deze woorden sprak Jiddu Krishnamurti uit tijdens een toespraak in Ommen in 1929, die hij hield voor leden van de Orde van de Ster in het Oosten. Hij wilde de leden van de Orde erop wijzen dat zij alleen zichzelf moesten volgen en niet een zogenaamde spirituele autoriteit. Volgens Krishnamurti moesten de mensen de waarheid in zichzelf zoeken, in plaats van in organisaties en bewegingen. Toch hield Krishnamurti deze toespraak voor de leden van de Orde van de Ster in het Oosten, dat een direct product was van de Theosofische Vereniging.

De Theosofische Vereniging werd in 1875 in New York opgericht door de Russische occultist Helena Blavatsky.² Aan de basis van het theosofische gedachtegoed ligt de overtuiging dat alles, gemanifesteerd of ongemanifesteerd, materieel of immaterieel, voortkomt uit een bepaalde staat van eenheid. Deze eenheid is onmeetbaar en onbegrijpelijk voor het menselijk intellect, maar toch in alles aanwezig. Die transcendentale werkelijkheid, of goddelijkheid, is toegankelijk voor de mens door middel van een proces van mystieke realisatie die eenheid onder mensen bewerkstelligt. In het bereiken van deze eenheid is de ware wijsheid voor mensen bereikbaar. Deze oer-wijsheid zou als model ten grondslag hebben gelegen aan alle religies ter wereld. Blavatsky, die tevens aan het roer stond, maakte de Theosofische Vereniging een mengelmoes van eigentijds gedachtegoed en religieuze levenswijsheden uit het verleden. De Theosofische Vereniging had door deze samensmelting van elementen uit verschillende stromingen zowel plek voor agnostische leden als voor religieuze leden.

Volgens de opvolger van Blavatsky, Annie Besant, zou de mensheid door een zogenoemde ‘Wereldleraar’ naar een nieuw tijdperk worden geleid. Het nieuwe tijdperk zou een nieuwe kosmische orde betekenen, die gebaseerd was op de universele broederschap van de mens. Annie Besant ging met een ander prominent figuur uit de Theosofische Vereniging, Charles Webster Leadbeater, op zoek naar een jongen die de incarnatie van de Wereldleraar zou voorstellen.³ Zij zagen deze incarnatie in de destijds nog maar dertienjarige Indiase jongen Jiddu Krishnamurti, toen zij hem in 1909 in India ontmoetten. Krishnamurti werd in huis

¹ Jiddu Krishnamurti, *Now* (Ommen 1929) 3.

² Roland Vernon, *Star in the East. Krishnamurti: The Invention of a Messiah* (g.pl 2000) 18.

³ Ibidem, 45.

genomen door de Theosofische Vereniging, waar hij door Leadbeater voor zijn rol als wereldleraar werd opgeleid. In 1911 richtte Besant de Orde van de Ster in het Oosten op ter voorbereiding op de komst van de wereldleraar.⁴ In datzelfde jaar werd Krishnamurti naar Engeland gehaald om daar opgeleid te worden. In 1921 begon Krishnamurti in zijn rol van Wereldleraar met het houden van toespraken voor leden van de orde.⁵ Vanaf 1924 begon hij met toespraken te geven in Ommen (Nederland) tijdens de internationale ‘Stercongressen’, of ‘Sterkampen’, waar de leden van de Orde samenkwamen. Hij begon zich echter na enkele jaren te verzetten tegen zijn rol als Wereldleraar en dat uitte hij in zijn toespraken. In 1929 stapte Krishnamurti voorgoed uit zijn Wereldleraarschap en hief hij persoonlijk de Orde op.

1.2 Vraagstelling

Krishnamurti begon zich tijdens de vervulling van zijn rol als Wereldleraar in de jaren twintig van de twintigste eeuw tegen deze rol te verzetten. Toen hij in opleiding was bij Leadbeater en de Theosofische Vereniging heeft hij lessen en wijsheden uit allerlei verschillende religies en stromingen tot zich genomen. Hieruit destilleerde Krishnamurti een levensleer waarin hij het vinden van het ‘ware geluk’ als levensdoel centraal stelde. Krishnamurti noemde het ‘ware geluk’ ook wel ‘de waarheid’. De waarheid van Krishnamurti komt overeen met de ‘verlichting’ van Guatama Boeddha en de ‘verlossing’ en het ‘Koninkrijk van God’ van Jezus Christus. Het gaat hierbij om een staat van innerlijke vrede die door een individu te bereiken is door te deconditioneren van denkpatronen, die zijn gefixeerd op het verleden en de toekomst van het individu. Volgens Krishnamurti is de waarheid, oftewel het ware geluk, te vinden in het ‘nu’. Daarnaast benadrukte Krishnamurti in zijn toespraken dat de waarheid alleen in jezelf te vinden is. De waarheid is niet te vinden in organisaties of door het volgen en aanbidden van andere mensen.

Het gedachtegoed van Krishnamurti kwam daarmee haaks te staan op het gedachtegoed van de Orde van de Ster Oosten, waar hij als Wereldleraar de belangrijkste figuur van was. De Orde had namelijk de toekomstverwachting van de komst van een Wereldleraar, die de wereld naar een nieuw tijdperk van broederschap en verlichting zou brengen, om zodoende het doel van de Theosofische Vereniging te behalen. Volgens Krishnamurti waren banden met

⁴ Ibidem, 72.

⁵ Ibidem, 82.

organisaties slechts oppervlakkige zaken, die niet het vinden van het ware geluk kunnen bewerkstelligen. Tevens was het ware geluk niet te vinden in de toekomst, maar in het nu. De menselijke geest was volgens hem zodanig geconditioneerd dat het altijd streeft naar een betere toekomst, maar die toekomst zou volgens hem alleen gerealiseerd kunnen worden als mensen het geluk in het nu konden vinden. Het is immers altijd nu. Volgens Krishnamurti bestonden de ideeën over morgen en gisteren alleen in de gedachten van de mens en zijn het dus illusies.

De toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten pasten daarom niet bij het gedachtegoed van Krishnamurti, ondanks dat hij aandachtig gevolgd werd door de leden van de Orde. Zijn gedachte heeft echter ook een zekere ontwikkeling doorgemaakt. Zijn toespraken moeten ook een grote invloed gehad hebben op de ontwikkeling van het gedachtegoed en de toekomstverwachtingen van de Orde. De paradoxale relatie tussen zijn filosofie en het gedachtegoed van de Orde van de Ster Oosten zal ik dan ook onderzoeken. Het gedachtegoed van Krishnamurti zal echter niet het enige zijn geweest dat een grote invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de toekomstverwachtingen van de Orde. In de periode van haar bestaan (1911-1929) heeft de Orde van de Ster in het Oosten, die wereldwijd aanhangers had, de Eerste Wereldoorlog meegemaakt. De Orde van de Ster in het Oosten, die uit was op ontwaking en verbroedering van de mensheid, zag dat de mens nog ver verwijderd was van een tijdperk van verlichting. Het effect van de Eerste Wereldoorlog op de toekomstverwachting van de Orde zal ook onderzocht worden door een diachrone inhoudsanalyse toe te passen op toekomstverwachtingen die geformuleerd werden in *De Ster*, het tijdschrift van de Orde van de Ster in het Oosten in Nederland.

De hoofdvraag van mijn onderzoek luidt: *hoe ontwikkelden de toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten zich tussen 1914 en 1929?* Door het onderzoek te richten op het gedachtegoed van de Orde van de Ster in het Oosten en de ontwikkeling hiervan in de periode tussen de oprichting in 1914 en de opheffing in 1929, zal er duidelijk worden wat mede door toedoen van de toespraken van Krishnamurti en gebeurtenissen zoals de Eerste Wereldoorlog veranderden in de toekomstverwachtingen van de Orde. Hoewel de Orde al in 1911 was opgericht, richt mijn onderzoek zich op de periode 1914-1929, omdat in 1914 het eerste Nederlandse tijdschrift van de Orde werd uitgebracht. Ik heb gekozen om het Nederlandse tijdschrift te onderzoeken, omdat vanaf 1924 het hoofdkwartier van de Orde in Nederland was gevestigd en ook daar de internationale Stercongressen werden gehouden. Daarnaast zijn de artikelen uit de Nederlandse tijdschriften grotendeels vertaalde artikelen uit

het Engelstalige tijdschrift van de Orde, de *Herald of the Star*.⁶ Mede dankzij hun beschikbaarheid in Nederlandse archieven volstonden de Nederlandsen tijdschriften voor dit onderzoek.

De eerste deelvraag van mijn onderzoek luidt: waarom werd de Orde van de Ster in het Oosten opgericht en wat was daarin de rol van Krishnamurti? Om deze vraag te kunnen beantwoorden zal moeten worden onderzocht welke ontwikkelingen hebben geleid tot de oprichting van de Orde. Welke geschiedenis ging vooraf aan de oprichting van de Orde en wie waren de oprichters?

De tweede deelvraag van mijn onderzoek luidt: hoe ontwikkelden de toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten tussen 1914 en 1923? De periode 1914-1923 wordt vooral gekenmerkt door de Eerste Wereldoorlog en het gevoel bij mensen dat er een crisis van de mensheid bestond. De verwachting is dat dit gevoel tot uiting komt in de tijdschriften van de Orde.

De derde deelvraag luidt: hoe ontwikkelden de toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten tussen 1924 en 1929? Deze periode wordt voor de Orde vooral gekenmerkt door de internationale Sterkampen in Nederland, de toenemende invloed van Krishnamurti door zijn toespraken en de uiteindelijke opheffing van de beweging.

Door de ontwikkelingen binnen de Orde in deze twee periodes te onderzoeken wil ik de paradox van de toekomstverwachtingen analyseren en verklaren hoe deze paradox leidde tot de opheffing van de Orde in 1929.

1.3 Theoretische concepten

De theoretische concepten die ik gebruik in mijn onderzoek typeren de periode waarin de Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten ontstonden. Centraal staat het begrip *toekomstverwachting* binnen de context van de Orde van de Ster in het Oosten. Na de Verlichting ontstond het zogenoemde *occultisme*, dat een brede groep van occulte stromingen en organisaties behelsde die als alternatief dienden voor de traditionele religies en het rationeel-wetenschappelijk denken.⁷ Occulte bewegingen zouden een verborgen wijsheid bezitten die alleen toegankelijk was voor ingewijden. Het concept occultisme is niet los te zien van het

⁶ Ibidem, 118.

⁷ Wouter J. Hanegraaff, *Western Esotericism: A Guide for the Perplexed* (Londen 2013) 5-6.

concept *moderniteit*, dat impliceert dat er een verandering kwam in de opvatting van geschiedenis. Voor de Verlichting bestond het vooruitgangdenken niet. Het verleden werd niet gezien als een andere tijd en er waren geen verwachtingen voor de toekomst. Door de grote ontwikkelingen die tijdens de achttiende eeuw plaatsvonden ontstond het idee dat er een andere periode was aangebroken, namelijk een periode van vooruitgang. *Moderniteit* impliceert dat de periode na de Verlichting een nieuwe tijd was, waarin mensen verder ontwikkeld waren dan voorheen.⁸ Aan het einde van de negentiende eeuw ontstonden er veel occulte bewegingen, die als onderdeel van de moderne tijd een reactie waren en zich verzetten tegen het rationalisme en het wetenschappelijk materialistisch denken. Volgens deze occulte bewegingen bestond er veel meer dan de moderne wetenschap kon verklaren.⁹

Pas in de opvatting dat een andere tijd is aangebroken kan er een *geschiedopvatting* bestaan. Dat wil zeggen de opvatting dat het verleden zijn eigen kenmerken heeft die zijn te onderscheiden van de huidige tijd. Het idee dat het mogelijk was dat er een nieuw tijd van vooruitgang aan kon breken, betekende dat er na de huidige tijd wederom een nieuwe tijd zal aanbreken. Bij deze opvatting van de tijd ontstonden *toekomstverwachtingen*, waarin het idee van vooruitgang centraal stond. Als het verleden anders is dan de huidige tijd, dan zal de toekomst ook anders zijn dan de huidige tijd.¹⁰

De Theosofische Vereniging had als occulte beweging haar eigen geschiedopvatting en toekomstverwachting. Doordat er op een specifieke manier naar het verleden werd gekeken waren er bepaalde verwachtingen van de toekomst. De toekomstverwachting van de Theosofische Vereniging resulteerde in de oprichting van de Orde van de Ster in het Oosten en het aanstellen van Jiddu Krishnamurti als Wereldleraar. Garry W. Trompf noemt de toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten het ‘theosofisch adventisme’, waarmee hij een vergelijking maakt met christelijk adventistische bewegingen, die ontstonden in de negentiende eeuw en geloofden in de terugkeer van Christus en de stichting van Gods Rijk.¹¹ De Orde had, net als de christelijk adventistische bewegingen, haar eigen idee van de

⁸ Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time* (New York 2004) 3-5.

⁹ Thomas Laqueur, ‘Why the Margins matter: Occultisme and the Making of Modernity’, *Modern Intellectual History*, 3, 1 (Cambridge 2006), 112.

¹⁰ Ibidem, 5.

¹¹ Garry W. Trompf, ‘History and the End of Time in New Religions’, *The Cambridge Companion to New Religious Movements* (Cambridge 2012) 65.

wederkomst van Christus en de komst van een nieuw tijdperk, waarin Krishnamurti het aangewezen voertuig voor de incarnatie van de Christus was.

1.4 Historiografie

De Amerikaanse godsdienstwetenschapper Catherine Wessinger stelt in *Handbook of the Theosophical Current* dat Krishnamurti de eerste spirituele leraar in het Westen was die beweerde dat een transformatie van de menselijke geest bewerkstelligd kan worden door zelfonderzoek en de verschuiving van het bewustzijn naar het huidige moment (het nu). Iemand die vanaf het begin van het huidige millennium veel bekendheid heeft vergaard is de Duitse spirituele leraar en auteur Eckhart Tolle, die in zijn boek *The Power of Now* stelt dat het ware geluk te vinden is in de belevenis van het moment waar je je in bevindt, in plaats van geestelijk te leven in het verleden of in de toekomst.¹² Eckhart Tolle zou volgens Wessinger een van de westerse spirituele leraren zijn die sterk beïnvloed is door Krishnamurti.¹³ Het is in die zin ironisch dat een orde met een duidelijke toekomstverwachting een wereldleraar aanwijst die stelt dat de waarheid slechts te vinden is in het moment. Het moment waarop Krishnamurti zijn ‘boodschap van het moment’ begon te verkondigen wordt voor nu buiten beschouwing gelaten.

De Nederlandse historicus Jan Romein stelt in zijn boek *Op het breukvlak van twee eeuwen*: ‘Er is wel geen indringender bewijs voor de fundamentele onzekerheid en onbevredigdheid van de geest van deze tijd dan dit salutisme en idealisme, dit haken naar heil en heiligheid.’¹⁴ Romein stelt hiermee eveneens dat de komst van de nieuwe spirituele bewegingen een reactie was op de moderniteit. Volgens Romein groeide de onzekerheid onder de bourgeoisie door de opkomst van onafhankelijkheidsbewegingen in de koloniale gebieden en de arbeidersbewegingen in Europa. De oude tradities en zekerheden brokkelden af, waardoor de burgers van de bourgeoisie haastig op zoek gingen naar een nieuw houvast.

De Nederlandse historicus Piet de Rooy bekritiseert in zijn artikel ‘Een hevig gewarrel: Humanitair idealisme en socialisme in Nederland rond de eeuwwisseling’ Romeins stelling dat de aantrekkingskracht van nieuwe spirituele stromingen alleen aanwezig was in de bovenste

¹² Eckhart Tolle, *The Power of Now: A Guide to Spiritual Enlightenment* (Londen 2011).

¹³ Olav Hammer en Mikael Rothstein, *Handbook of the Theosophical Current* (Leiden 2013) 42.

¹⁴ Jan Romein, *Op het breukvlak van twee eeuwen: De westerse wereld rond 1900* (Amsterdam 1976) 648.

lagen van de samenleving. Volgens De Rooy gold dit ook voor de onderste lagen. Er waren volgens hem veel verbanden te zien tussen metafysische bewegingen en het socialisme, dat vooral aanhangers had in de arbeidersklasse.¹⁵

Historicus Marjet Brolsma stelt net als De Rooy dat de nieuwe spirituele bewegingen mensen aantrokken van allerlei komaf. Evenals De Rooy schaaft Brolsma de nieuwe spirituele stromingen onder een brede beweging, namelijk de humanitaire beweging. Volgens haar was de humanitaire beweging een cultuurkritische reactie op de moderne samenleving. De aanhangers van de humanitaire bewegingen hielden er dikwijls zeer uiteenlopende levensovertuigingen op na, maar deelden met elkaar een optimistisch en hevig verlangen naar een betere en menselijkere samenleving.¹⁶ Volgens Brolsma bood de humanitaire beweging soelaas voor mensen die een gevoel van onbehagen ervaarden door het toenemende rationalisme en materialisme in de samenleving. De Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten waren hiervoor een aantrekkelijk alternatief. Zij konden met hun opvattingen geschaard worden onder de humanitaire beweging. De Orde was immers opgericht door leden van de Theosofische Vereniging ter voorbereiding van de komst van de wereldleraar, die de samenleving naar een hoger plan zou moeten trekken. Er was ook binnen de Theosofische Vereniging een duidelijk verlangen naar een samenleving die menselijker, minder rationalistisch en minder materialistisch was ingesteld.

Een belangrijk punt dat Brolsma aanhaalt die relevant is voor mijn onderzoek is dat vlak na het einde van de Eerste Wereldoorlog de spirituele bewegingen een toenemende fascinatie toonden voor de ‘oosterse’ levensopvattingen. Na de vernietigingen van de Eerste Wereldoorlog raakte Europa in een cultuurcrisis. De gedachte dat het moreel ‘superieure’ Europa de rest van de wereld beschaving kon leren was tot diep in de kern aangetast. De drang naar eenheid en menselijkheid was na de oorlog zeer groot. Er heerste binnen veel spirituele bewegingen in Europa de overtuiging dat de oosterse levensopvattingen de zieke westerse beschaving zouden kunnen genezen.¹⁷ De Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten hadden al een hoop wijsheden van oosterse religies geadopteerd en de keuze voor een Messias was niet voor niets op een jongen uit India gevallen. Volgens Brolsma waren de

¹⁵ Piet de Rooy, ‘Een hevig gewarrel. Humanitair idealisme en socialisme in Nederland rond de eeuwwisseling’, *BMGN*, CVI 4 (1991) 625-626.

¹⁶ Marjet Brolsma, *Het humanitaire moment. Nederlandse intellectuelen, de Eerste Wereldoorlog en de crisis van de Europese beschaving 1914-1930* (Amsterdam 2015) 6.

¹⁷ *Ibidem*, 125.

Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten dan ook organisaties die na de Eerste Wereldoorlog veel aanhangers kregen.

De Eerste Wereldoorlog is het eerste punt waar een duidelijke verandering in de toekomstverwachtingen van de Orde waar te nemen is. De tweede zichtbare verandering is zichtbaar in de laatste jaren van het bestaan van de Orde. In deze jaren werd de weerstand van Krishnamurti tegen zijn rol als Wereldleraar groter. Dit uitte hij ook in zijn toespraken. Er is echter ook genoeg secundaire literatuur geschreven, waarin te ontdekken is wat de gedachtegangen van Krishnamurti in deze jaren waren. Dit wordt vooral beschreven in biografieën van Krishnamurti. Een daarvan is *Star in the East. Krishnamurti, the Invention of a Messiah* van Roland Vernon, waarin de ontdekking van Krishnamurti als toekomstige wereldleraar wordt beschreven, zijn opleidingsjaren bij de Theosofische Vereniging en de periode waarin hij als wereldleraar optrad voor de Orde van de Ster in het Oosten.¹⁸ In het boek van Vernon komen persoonlijke ervaringen van Krishnamurti aan het bod en hierdoor wordt duidelijk wat voor factoren er mee hebben gespeeld bij het steeds sterker wordende verzet van Krishnamurti. Er zijn nog enkele biografieën geschreven die wellicht nog dichterbij Krishnamurti's persoon komen dan de biografie van Vernon, namelijk de boeken van Mary Lutyens. Lutyens was vanaf de jaren twintig al goed bevriend met Krishnamurti en heeft een aantal maal Krishnamurti's meningen uit eerste hand vernomen. In *Krishnamurti: The Years of Awakening* beschrijft Lutyens het 'ontwakingsproces' van Krishnamurti en hoe dit heeft geleid tot de opheffing van de Orde van de Ster in het Oosten.¹⁹

De Orde van de Ster in het Oosten maakte in de periode van haar bestaan een aantal markante ontwikkelingen mee. Ten eerste had de Eerste Wereldoorlog een grote invloed op de levensopvattingen van de Europeanen en daarmee ook op de leden van de Orde. Ten tweede waren de persoonlijke ontwikkelingen van Krishnamurti ook van grote invloed op de invulling van zijn rol bij de Orde. Zijn persoonlijke ontwikkelingen en ontdekkingen resulteerden zelfs in de opheffing van de Orde in 1929. Verschillende auteurs hebben de Orde geplaatst in de context van occultisme, zoals J.P. Verhaar doet in zijn boek *De moderne Theosofische Beweging*. Volgens Verhaar zou de Theosofische Vereniging, door de invloed van Charles Leadbeater, meer toenadering hebben gezocht tot andere belangrijke occultistische stromingen, zoals het spiritisme, waarin de overtuiging bestond dat de geest van de mens na de dood nog

¹⁸ Roland Vernon, *Star in the East. Krishnamurti: the Invention of a Messiah* (g.pl 2000).

¹⁹ Mary Lutyens, *The Years of Awakening* (London 1975).

voortleeft en in staat is te communiceren met de levenden.²⁰ Volgens Catherine Wessinger was het hoogstwaarschijnlijk ook Leadbeater die Besant ervan overtuigde dat de verschijning van de Wereldleraar op handen was. Leadbeater en Besant zouden zich al jarenlang bezig hebben gehouden met het onderzoeken en uitdragen van occultistische ideeën.²¹ De toekomstverwachting van de komst van de Wereldleraar zou het summum worden van hun werk.

Mijn onderzoek richt zich specifiek op de ontwikkelingen in de toekomstverwachtingen van de Orde, die dankzij de inzet van een aantal invloedrijke theosofen en Krishnamurti misschien wel de belangrijkste en meest invloedrijke occulte beweging was van de twintigste eeuw.

1.5 Bronnen en Methodologie

Voor dit onderzoek heb ik gebruik gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethode waarbij ik het Nederlandse tijdschrift van de Orde van de Ster in het Oosten, genaamd *De Ster*, heb onderzocht. Hiervan werd de eerste uitgave gepubliceerd in januari 1914, drie jaar na de oprichting van de Orde.

Bij het onderzoeken van de tijdschriften heb ik artikelen geanalyseerd die een antwoord kunnen geven op mijn hoofd- en deelvragen. Bij het selecteren van de juiste artikelen heb ik gekeken naar de titels en de inhoud van de artikelen, om erachter te komen of deze de toekomstverwachtingen en het gedachtegoed van de Orde bespreken. Volgens mijn criteria moesten in deze artikelen vooral de komst van de Wereldleraar, Krishnamurti, of de doelen van de Orde besproken worden. Die artikelen gaan dus voornamelijk over de toekomstverwachtingen, maar ik heb ook artikelen behandeld die het beleid en de doelen van de Orde beschrijven, om zo een goed beeld te kunnen geven van de organisatie. De tijdschriften die ik heb onderzocht zijn gebundeld per jaar van uitgave, waarvan er zestien bestaan (1914 tot en met 1929). De gebundelde tijdschriften bevatten geen inhoudsopgave, waardoor ik de bundels bladzijde voor bladzijde heb moeten doorbladeren om zo de juiste artikelen te vinden. Ik heb in mijn onderzoek ontdekt dat de meeste artikelen de toekomstverwachtingen van de Orde bespreken, waardoor ik een selectie heb moeten maken van artikelen waarvan ik denk dat

²⁰ J.P. Verhaar, *De moderne Theosofische Beweging* (Hilversum 1931) 14.

²¹ Hammer, *Handbook of the Theosophical Current*, 38.

die het meest bruikbaar zijn voor mijn verhaal.

De belangrijkste secundaire literatuur die ik onderzocht heb bestaat uit biografieën van Jiddu Krishnamurti en uit boeken en artikelen die de context en het theoretische kader, waarin de Orde bestond, beschrijven. Een aantal biografieën van Krishnamurti zijn geschreven door Mary Lutyens, zoals *The Years of Awakening* en *The Life and Death of Krishnamurti*.²² Lutyens was een goede vriendin van Krishnamurti en heeft een groot deel van haar leven met hem doorgebracht. In deze biografieën ben ik een aantal persoonlijke zaken van Krishnamurti tegengekomen, die betrekking hebben op zijn periode bij de Orde van de Ster in het Oosten. Omdat die periode een groot deel van Krishnamurti's leven in beslag heeft genomen, wordt een groot deel van deze biografieën gewijd aan Krishnamurti's leven bij de Orde van de Ster in het Oosten. De primaire bronnen in combinatie met de secundaire literatuur zullen mij een dieper inzicht geven in het gedachtegoed van de Orde van de Ster in het Oosten, maar daarnaast deze ook kunnen plaatsen in de context van de eerste twee decennia van de twintigste eeuw en de bewegingen die daarin actief waren.

1.6 Bijdrage en relevantie van onderzoek

De Orde van de Ster in het Oosten en de Theosofische Vereniging hadden een toekomstverwachting van een nieuw tijdperk van broederschap en verlichting. De Theosofische Vereniging trachtte wijsheden uit allerlei religieuze en spirituele stromingen over te nemen met als doel de essentie ervan te vormen tot een waarheid en die over te brengen aan de mensen, om in de toekomst een tijdperk van broederschap en verlichting te kunnen realiseren.

In de negentiende eeuw ontstonden er al christelijke adventistische bewegingen, die ook geloofden in de komst van een nieuw tijdperk, maar dan ingeluid door de wederkomst van Christus, die de uitverkorenen zou meenemen naar Gods nieuwe wereld.²³ Volgens Garry Trompf kunnen de Theosofische Vereniging en de christelijk adventistische bewegingen geschaard worden onder wat hij 'New Religious Movements' noemt, die ontstonden in de negentiende eeuw. Leden van deze bewegingen zouden volgens Trompf het gevoel delen van kosmische significantie door te geloven dat hun activiteiten cruciaal zijn voor de menselijke

²² Ibidem;

Mary Lutyens, *The Life and Death of Krishnamurti* (London 1990).

²³ Trompf, 'History and the End of Time in New Religions', 65.

geschiedenis.²⁴ Volgens de Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten waren hun activiteiten van belang om het nieuwe tijdperk te kunnen realiseren, die gebaseerd was op de spirituele ontwaking van de mensheid.

Dat de spirituele ontwaking, of verlichting, te vinden is in de toekomst staat haaks op de boodschap van de aangewezen Wereldleraar, Jiddu Krishnamurti, die in een van zijn toespraken zegt: 'If you once establish such a goal -which is happiness and hence freedom- life becomes simple. There is no longer confusion, and time, and the complications of time, disappear. Time is only a binder of life and the moment you are free you are beyond time.'²⁵ De spirituele ontwaking is volgens Krishnamurti niet te vinden in de toekomst, maar in het 'nu'. Zij die de spirituele ontwaking afwachten of trachten te vinden in de toekomst zullen hun doel niet behalen.

Hier wordt de paradox van stromingen zoals de Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten duidelijk. De Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten zochten naar de essentie van de millennia-oude spirituele leer, namelijk het bereiken van de spirituele ontwaking van de mens in het tijdloze nu, maar ontwikkelden tegelijkertijd ideeën over de komst van een nieuw tijdperk in de toekomst. Deze paradox wordt in de literatuur onvoldoende benadrukt. Ik zal in deze scriptie deze paradox nader onderzoeken.

Ik zal mij richten op de Orde van de Ster in het Oosten en Krishnamurti, maar verwacht daarmee de paradox van meerdere spirituele stromingen van de negentiende en de twintigste eeuw aan te kunnen tonen. Ik verwacht daarbij ook in het resultaat van mijn onderzoek duidelijk uiteen te kunnen zetten wat die boodschap van Krishnamurti inhield en hoe zijn boodschap een voortzetting was van de millennia-oude spirituele leer. Hiermee wil ik aantonen dat de Orde van de Ster in het Oosten vanuit haar belangen die kernboodschap negeerde om haar volgelingen een betere toekomst te beloven. Het belangrijkste om te realiseren bij dit onderzoek is misschien wel het feit dat de Eerste Wereldoorlog de verwachtingen van de Orde heeft beïnvloed en het verlangen naar een betere toekomst heeft versterkt, terwijl Krishnamurti juist het verlangen naar een beter 'heden' versterkte. De paradox binnen de Orde blijkt aan het einde van het tweede decennium van haar bestaan sterker te worden. Het is interessant om te onderzoeken of en hoe de toekomstverwachtingen van de leden van de Orde getemperd waren door de invloed van Krishnamurti.

²⁴ Ibidem, 63.

²⁵ Jiddu Krishnamurti, *Life in Freedom* (Ommen 1928) 12.

Dit onderzoek tracht een bijdrage te leveren aan de manier waarop gekeken wordt naar spirituele bewegingen van de twintigste eeuw. De Orde van de Ster in het Oosten zou – naar eigen zeggen – de laatste halte van de Theosofische Vereniging worden, voordat het nieuwe tijdperk ingeleid kon worden. De opheffing van de Orde in 1929 was niet direct het einde van de Theosofische Vereniging, maar de populariteit verminderde aanzienlijk.²⁶ Krishnamurti ging na de opheffing door met het geven van toespraken, maar niet meer in organisatieverband. Dit onderzoek zal de Orde van de Ster in het Oosten kunnen plaatsen in de context van het occultisme en het humanitair idealisme, die de vermenselijking van de samenleving als doel hadden, maar ook hoe de Orde van de Ster in het Oosten door haar paradoxale filosofie een unieke ontwikkeling doormaakte. Dit onderzoek richt zich niet op de christelijke adventistische bewegingen van de negentiende eeuw of andere New Religious Movements, maar door het onderzoeken van het gedachtegoed van de Orde van de Ster in het Oosten kan er een verband worden gelegd tussen deze verschillende stromingen, waarbij de toekomstverwachtingen van een nieuw tijdperk centraal lagen.

In de volgende hoofdstukken zullen de ontwikkelingen van de Orde van de Ster in het Oosten worden beschreven, waarin de toekomstverwachtingen van de Orde centraal staan. In het eerstvolgende hoofdstuk zal worden beschreven waarom de Orde van de Ster in het Oosten is opgericht en wat de rol van Krishnamurti daarin was. In de twee hoofdstukken daarna zullen de tijdschriften van de Orde worden geanalyseerd, zodat er kan worden beschreven hoe de toekomstverwachtingen van de Orde ontwikkelden en hoe deze ontwikkelingen leidden tot de opheffing van de Orde in 1929.

²⁶ Verhaar, *De moderne Theosofische Beweging*, 147.

Hoofdstuk 2- De Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten

‘Mogen we in het ingetreden jaar met kracht en in liefde samenwerken, opdat de Orde in Nederland zijn plaats in het wereldplan waardig moge vervullen’, schrijft de redactie in het allereerste artikel van *De Ster*, waarin zij de lezers uitlegt hoe het Nederlandse tijdschrift tot stand is gekomen en wat de bedoeling is van de Nederlandse tak van de Orde.²⁷ De redactie legt in het artikel uit dat een Nederlands tijdschrift noodzakelijk was om de Nederlandse leden te verenigen en goed op de hoogte te kunnen houden van de gebeurtenissen binnen de Orde. Het artikel beschrijft echter niet de geschiedenis die voorafging aan de oprichting van de Orde en van het tijdschrift.

In dit hoofdstuk wordt de geschiedenis en de historische context van de oprichting en het bestaan van de Orde van de Ster in het Oosten beschreven. De deelvraag van dit hoofdstuk luidt: Waarom werd de Orde van de Ster in het Oosten opgericht en wat was daarin de rol van Krishnamurti? De historische context is van belang voor dit onderzoek, omdat het bepaalde standpunten van de auteurs van het tijdschrift zal kunnen verklaren. In dit hoofdstuk zal worden beschreven wanneer en waarom de Theosofische Vereniging is opgericht, hoe daar de Orde van de Ster in het Oosten uit is ontstaan en hoe Krishnamurti de aangewezen Wereldleraar werd.

2.1 De Theosofische Vereniging

De Theosofische Vereniging werd in 1875 opgericht in de Verenigde Staten door de Russische occultist ‘madame’ Helena Blavatsky en de Amerikaanse kolonel Henry Steel Olcott.²⁸ Blavatsky zou, volgens haarzelf, de Theosofische Vereniging hebben opgericht in opdracht van haar spirituele leraren. Blavatsky beweerde enkele jaren in India onderwezen te zijn door wat zij zelf ‘de Meesters’ of ‘Mahatmas’ noemde. Deze Meesters zouden een goddelijke ziel

²⁷ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* (Amsterdam 1914) 15.

De onderzochte tijdschriften zijn samengevoegd in bundels. Helaas zijn niet alle uitgaven meer volledig. De bladzijde-verwijzingen in de voetnoten verwijzen dan ook naar de bladzijden zoals die staan aangegeven in de tijdschriftenbundels, omdat niet bij ieder artikel een auteur, titel, of datum vermeld staat en omdat de paginanummers van de bladzijden van de bundels niet overeenkomen met de paginanummers van de oorspronkelijke tijdschriften. De tijdschriftenbundels komen uit de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag.

²⁸ Verhaar, *De Moderne Theosofische Beweging*, 9-10.

bevatten en vele malen ouder worden dan andere mensen, om zo in staat te zijn hun goddelijke wijsheden over te kunnen brengen op de mensheid. Zij zouden volgens Blavatsky, toen zij in India bij hen in de leer was, haar de opdracht hebben gegeven de Theosofische Vereniging op te richten, met het doel de mensheid, die op zoek was naar antwoorden op spirituele vraagstukken, te dienen.²⁹ De Theosofische Vereniging legde zich drie centrale doelen op:

1. Het vormen van een universeel broederschap der mensen, zonder onderscheid in ras, geloofsbelijdenis, geslacht, klasse, of kleur.
2. Het bestuderen van comparatieve religies, filosofieën en wetenschappen.
3. Het onderzoeken van de onverklaarde wetten van de natuur en de psychische krachten verborgen in de mens.³⁰

De term ‘theosofie’ is te ontleden in de twee oud-Griekse woorden ‘theos’ en ‘sofia’ en betekent ‘goddelijke wijsheid’. Het gedachtegoed van de Theosofische Vereniging bestond voor een groot deel uit overgenomen oosterse religieuze en spirituele denkbeelden, zoals het geloof in reïncarnatie en een spirituele hiërarchie. Het adopteren van deze oosterse tradities deed Blavatsky en Olcott in 1882 doen besluiten het hoofdkwartier van de Vereniging in Adyar in India te vestigen.³¹ Deze locatie zou beter passen bij de mystieke en spirituele 'sfeer', die de vereniging verbond met India, het land waar de oorsprong van oosterse mystiek lag. In Adyar vestigde de Theosofische Vereniging het hoofdkwartier en een gemeenschap en vanuit hier verspreidde de beweging zich over de gehele wereld.

De Theosofische Vereniging was een van de vele occulte bewegingen die ontstonden aan het einde van de negentiende eeuw. Het ontstaan van deze bewegingen lijkt het resultaat te zijn van de secularisering van de samenleving en de moderne wetenschappelijke denkbeelden, waardoor voor veel mensen de wereld zijn ‘ziel’ leek te verliezen. Mensen hadden toch behoefte aan betekenisgeving en zingeving en zo ontstonden er nieuwe religieuze bewegingen, die verschillende spirituele dogma’s of wijsheden ontdekten en die samenvoegden, om een alternatief te bieden voor het traditioneel christelijk en het modern wetenschappelijk denken.³² Deze bewegingen kwamen overeen in hun overtuigingen dat hun activiteiten een belangrijke

²⁹ Katinka Hesselink, Helena Petrovna Blavatsky, *Collected Writings 1874-1878* (g.pl. g.d.) 74-93.

³⁰ Verhaar, *De Moderne Theosofische Beweging*, 20-21.

³¹ Lutyens, *The Life and Death of Krishnamurti*, 11.

³² Hanegraaff, *Western Esotericism*, 48.

rol speelden in het verloop van de geschiedenis en de ontwikkeling van de kosmos.³³

Volgens Blavatsky en Olcott bestond er in het universum een 'spirituele hiërarchie', waarin zielen zouden evolueren in een proces van 'reïncarnatie', totdat de ultieme spirituele perfectie bereikt was.³⁴ Deze overtuigingen staan beschreven in het door Blavatsky in 1888 uitgegeven boek *The Secret Doctrine*, dat gold als een soort bijbel voor de Theosofische Vereniging. Onder de mensheid zouden zowel 'lagere' als 'hogere' zielen leven. De hogere zielen werden door Blavatsky de 'Meesters' genoemd. Een aantal van deze hogere zielen zouden leven in een vallei in Tibet en zouden Blavatsky's Meesters geweest zijn waarvan Blavatsky beweerde enkele jaren bij gewoond te hebben en waar zij nog regelmatig mee zou communiceren, door middel van brieven. De Meesters zouden Blavatsky hebben onderwezen in de 'goddelijke wijsheid' en haar de opdracht hebben gegeven de Theosofische Vereniging op te richten.³⁵ Boven deze Meesters bestonden nog hogere zielen, waaronder Maitreya.³⁶ Boven Maitreya zouden weer hogere zielen bestaan, waaronder de Boeddha. Maitreya was de ziel die circa tweeduizend jaar geleden in Jezus Christus was geïncarneerd, met het doel een nieuw tijdperk te stichten. Maitreya zou weer incarneren als de wereld hem nodig had.

Volgens Blavatsky zou de tijd van zijn reïncarnatie snel aanbreken. De moderne wereld zat volgens haar in een crisis van materialisme, hebzucht en verdeeldheid en daarvoor was de incarnatie van Maitreya in een nieuwe Wereldleraar zo nodig.³⁷ Uiteindelijk zou de uit India afkomstige Jiddu Krishnamurti als de Wereldleraar worden aangewezen. Nadat Blavatsky in 1891 en Olcott in 1907 waren gestoven, werd Annie Besant, een Engelse theosoof en feministe, de president van de Theosofische Vereniging en werd Charles Webster Leadbeater haar rechterhand in het leiden van de vereniging. Leadbeater was een Britse theosoof en eveneens een bisschop van de Vrij-Katholieke Kerk.³⁸ Zijn reputatie was discutabel. Hij heeft als rechterhand van Besant en als de 'ontdekker' van het voertuig voor de incarnatie van Maitreya een grote invloed gehad op het gedachtegoed van de Theosofische Vereniging.³⁹ Leadbeater

³³ Trompf, 'History and the End of Time', 63.

³⁴ Helena Petrovna Blavatsky, *The Secret Doctrine* (London 2015) 75-76.

³⁵ Lutyens, *Life and Death of Krishnamurti*, 11-12.

³⁶ Blavatsky, *The Secret Doctrine*, 404.

³⁷ Lutyens, *Life and Death of Krishnamurti*, 12.

³⁸ Gregory John Tillet, *Charles Webster Leadbeater 1854-1934: A Biographical Study (Online Edition)* (g.pl 2008) 31.

³⁹ Tillet, *Charles Webster Leadbeater*, 405-409.

was echter tussen 1905 en 1920 meerdere malen verdacht en beschuldigd van het verrichten van seksuele handelingen met jongens, die hij opleidde voor de Theosofische Vereniging.⁴⁰

2.2 De ‘ontdekking’ van Jiddu Krishnamurti

Op 11 mei 1895 werd Jiddu Krishnamurti geboren in Madanapalle in India. Zijn familie behoorde tot de Brahmanen, leden van de hoogste kaste in de Indiase samenleving, die veelal bestond uit priesters en geleerden. Zijn vader, Jiddu Narianiah, was een belastinginnehmer voor de Britse regering in India en was lid van de Theosofische Vereniging. Narianiah trouwde met zijn nicht Sanjeevamma. Zij was een aanbidster van de godheid Krishna, naar wie zij en haar man hun achtse kind, Krishnamurti, vernoemden

Er bestond een speciale band tussen Krishnamurti en zijn drie jaar jongere broer Nityananda, ondanks dat de twee jongens nogal van persoonlijkheid verschilden. Krishnamurti en Nityananda zouden later samen opgenomen worden door de Theosofische Vereniging, omdat Krishnamurti niet zonder zijn broertje de onbekende wereld van de theosofie wilde betreden. Nityananda was pienter en leergierig. Krishnamurti was dromerig en hardleers.⁴¹ Krishnamurti was daarnaast als kind regelmatig ziek, waardoor hij vaak niet op school aanwezig kon zijn. Hij viel niet goed bij de leraren van zijn school, die hem toch al als zwakzinnig hadden bestempeld. Toen Krishnamurti negen jaar oud was stierf zijn twintig jaar oude zus. Een jaar later stierf zijn moeder. Vader Narianiah maakte regelmatig mee dat Krishnamurti in het huis achter 'lucht' aanliep. Hij zou zijn vader hebben gezegd dat hij zijn overleden moeder of zijn overleden zus door het huis zag lopen.⁴²

Aan het einde van 1907 werd Narianiah verplicht met pensioen gestuurd. Hij was toen nog maar 52 jaar en zou maar de helft van zijn laatste salaris aan pensioengeld ontvangen. Hij schreef het bestuur van de Theosofische Vereniging/de president van de Theosofische Vereniging/Annie Besant met de aanbidding van zijn diensten in ruil voor huisvesting voor hem en zijn (vier) zonen in de theosofische gemeenschap in Adyar. Ondanks dat hij bij zijn eerste verzoek werd afgewezen, bleef hij volhouden en kreeg hij toch een baan als assistent-secretaris. Op 23 januari 1909 verhuisde hij met zijn zonen naar Adyar. Er was echter geen woning meer

⁴⁰ Ibidem, 702-714.

⁴¹ Ibidem, 13.

⁴² Vernon, *Star in the East*, 38.

beschikbaar op het complex van de Vereniging, waardoor zij gehuisvest werden in een ietwat vervallen huis aan de rand van het complex. Naast Krishnamurti en Nityananda woonden er nog twee zonen van Narianiah in het huis. De oudste zoon, Sivaram, ging naar universiteit in Madras en de jongste zoon, Sadanand, van vijf jaar oud, was zowel lichamelijk en geestelijk niet in staat om naar school te gaan en bleef de rest van zijn leven gehandicapt. Krishnamurti en zijn broer Nityananda, die in januari 1909 respectievelijk dertien en tien jaar oud waren, liepen elke schooldag bijna 10 kilometer naar school en terug.⁴³

Charles Leadbeater had inmiddels, vlakbij het hoofdkwartier, een bungalow in het complex betrokken. Zijn hoofdbezigheid was het afhandelen van correspondentie, die overal ter wereld vandaan kwam. Op een avond werd Leadbeater door zijn Nederlandse secretaris, Johan van Manen, en diens assistent uitgenodigd om mee te gaan naar het strand, waar Van Manen regelmatig een aantal jonge jongens, die zijn aandacht hadden gewekt, in het water zag baden. Volgens Van Manen zou Leadbeater vooral geïnteresseerd zijn in een van de jongens, die een bijzondere uitstraling had. Leadbeater hoefde niet overgehaald te worden en ging met zijn secretaris mee naar het strand. Hier werd Leadbeater direct gegrepen door de verschijning van Krishnamurti. Krishnamurti bezat volgens Leadbeater de mooiste aura die hij ooit had gezien. Hij voorspelde zijn secretaris dat de jongen ooit een grote spirituele onderwijzer zou worden.⁴⁴ Niet lang na de ontmoeting tussen Leadbeater en Krishnamurti op het strand verzocht Leadbeater Jiddu Narianiah zijn zoon op een vrije dag naar zijn bungalow te brengen. Narianiah ging in op dit verzoek en bezocht de bungalow van Leadbeater samen met zijn zoon Krishnamurti. Leadbeater zou de eerste keer zijn hand op het hoofd van Krishnamurti gelegd hebben en zijn vorige leven hebben beschreven. Na deze ontmoetingen volgden er meer ontmoetingen, meestal op een zaterdag en zondag. Na een aantal ontmoetingen verklaarde Leadbeater aan zijn secretaris en diens assistent dat Krishnamurti het ‘voertuig’ zou zijn, waar Maitreya, de Wereldleraar, in zou incarneren en dat Leadbeater door de Meesters geïnstrueerd was dat hij de jongen tot dit wereldleraarschap moest opleiden.⁴⁵ Leadbeater haalde Narianiah over om zijn zonen Krishnamurti en Nityananda onder zijn toezicht te plaatsen, zodat Leadbeater de jongens kon opleiden. Nityananda werd erbij betrokken, omdat Krishnamurti niets wilde ondernemen zonder zijn broertje. De twee jongens waren zeer gehecht aan elkaar.

⁴³ Lutyens, *Life and Death of Krishnamurti*, 14.

⁴⁴ Ibidem, 15.

⁴⁵ Ibidem, 16.

Er werden vier onderwijzers aan de jongens toegewezen, naast Leadbeater zelf, die hen geschiedenis leerde. Het belangrijkste voor de jongens in de ogen van Leadbeater was het vak Engels. Een toekomstige Wereldleraar moest zich natuurlijk wel kunnen uiten in een taal die wereldwijd werd begrepen. De rest van de opleiding bestond uit sport, etiquette en lessen over het theosofische gedachtegoed. Krishnamurti werd zo langzaam klaargestoomd voor zijn toekomstige rol van Wereldleraar.⁴⁶

Een van Krishnamurti's theosofische onderwijzers was George Arundale, het voormalige hoofd van de Central Hindu College in Benares. De Central Hindu College was in 1898 opgericht door Annie Besant, met als doel de Indiase jeugd op te leiden om een toekomst voor India te creëren, waarin misstanden in de samenleving, zoals kinderhuwelijken en kinderarbeid niet meer bestonden.⁴⁷ In 1910 had Arundale Krishnamurti al enkele keren meegenomen naar de universiteit in Benares, om daar af en toe korte toespraken te houden voor studenten. Arundale was erg onder de indruk van Krishnamurti. Vanuit Arundale kwam ook het initiatief om een organisatie op te richten, die zou fungeren als het orgaan dat de komst van de Wereldleraar zou faciliteren.

In januari 1911 richtte Arundale de Orde van de Rijzende Zon op, met als doel de theosofen samen te brengen die geloofden in de komst van de Wereldleraar en hen als organisatie te laten voorbereiden op die komst. De leden wierf hij onder de jongens van de Central Hindu College, omdat zij door Arundale toch al enigszins onderwezen waren in het gedachtegoed van de theosofie. Er waren personeelsleden en ouders van jongens van de Central Hindu College die verontrust waren door Arundale's onderneming. Zij vonden het ongepast om een educatieve instelling te gebruiken als orgaan voor een nieuwe religieuze beweging.⁴⁸ Besant, als stichter van de Central Hindu College, werd hierdoor publiekelijk bekritiseerd. Besant beseftte dat de oprichting van Arundale's Orde met dergelijke kritiek niet een stevig fundament voor een organisatie vormde en hief de Orde van de Rijzende Zon op. Zij verving deze echter direct door een internationale organisatie, namelijk de Orde van de Ster in het Oosten.⁴⁹

⁴⁶ Christine Williams, *Writing a biography of the philosopher Jiddu Krishnamurti, a paper to the Dialectic Interpretation of Religious Phenomena Conference* (Canberra 2002) 3-4.

⁴⁷ Vernon, *Star in the East*, 41.

⁴⁸ Ibidem, 72.

⁴⁹ Ibidem, 73.

2.3 De weg naar het Wereldleraarschap

Door het opheffen van de Orde van de Rijzende Zon en de oprichting van de Orde van de Ster in het Oosten was het aandachtspunt van Wereldleraar-propaganda afgeweken van de Central Hindu College naar verschillende regionale centra, die ieder werden bestuurd door eigen nationale vertegenwoordigers. De Orde van de Ster in het Oosten kreeg deze naam van Besant, omdat, zoals zij schreef, de Ster in het Oosten het teken was van de geboorte van een kind dat als ‘vehikel’ zou dienen voor de geïncarneerde Christus. Een uit de theosofie voortgekomen organisatie kreeg zo een christelijk jasje aan. Ditmaal zou de komst van de Christus volgens Besant succesvoller zijn dan destijds, omdat er ditmaal goed voorbereid zou worden op zijn komst.

Besant wees Krishnamurti aan als hoofd van de Orde, haarzelf als ‘beschermvrouwe’ van de Orde en Arundale als privésecretaris van Krishnamurti. Mensen die geïnteresseerd waren lid te worden van de Orde konden zich gratis inschrijven, waarna zij een certificaat van lidmaatschap ontvingen. In ruil daarvoor zouden zij zich moeten toewijden aan de verwachting van de komst van de Wereldleraar. In januari 1912 kreeg de Orde haar eigen tijdschrift dat maandelijks gepubliceerd werd, met de naam *Herald of the Star*. Krishnamurti nam de rol van hoofdredacteur op zich, maar in de praktijk was het tijdschrift het geesteskind van Arundale.

Achttien maanden na de oprichting had de Orde al zo’n 15.000 leden. De Orde van de Ster in het Oosten had gezorgd voor nieuw leven in de Theosofische Vereniging. In 1911 was het lidmaatschap in vier jaar gegroeid van 13.000 naar 16.000. In 1920 had de Theosofische Vereniging 36.000 leden. In 1929 had ze maar liefst 45.000 leden. Het waren vooral Europeanen die in groten getale lid werden van de Orde van de Ster in het Oosten en van de Theosofische Vereniging.⁵⁰ Wellicht is de populariteit en aantrekkingskracht van de Orde te verklaren door de periode waarin zij bestaan heeft. De leden van de Orde kregen tijdens haar bestaan met een wereld in crisis te maken, waarin de Eerste Wereldoorlog een grote invloed had op de leden. Hierover wordt verder uitgeweid in het volgende hoofdstuk.

Besant besloot dat Engeland een betere omgeving was om Krishnamurti op te leiden tot Wereldleraar. Daarnaast zou de komst van Krishnamurti de inauguratie van de Orde in Engeland wat krachtiger maken. Op 22 april 1911 vertrok Krishnamurti, samen met zijn broer

⁵⁰ Ibidem, 74.

en hun begeleider Arundale vanuit Mumbai naar London, waar zij onder de hoede van Besant kwamen.⁵¹

Er was altijd publiek voor de toespraken van Besant, waarin zij praatte over de komst van de Wereldleraar, de geschiedenis van zijn vorige incarnaties, de gebeurtenissen in de wereld die waarschuwd voor de komst van een nieuw tijdperk, en de veranderingen die iedereen in hun eigen leven zouden moeten bewerkstelligen om voor te bereiden op de komst van de Wereldleraar.⁵² De broers gingen overal met Besant mee en af en toe werd Krishnamurti (met tegenzin) naar voren geschoven om ook wat te zeggen. In de tussentijd bleef Arundale de jongens scholen, zodra dat paste in hun drukke schema. Het doel van Besant en Arundale was om de jongens op de universiteit van Oxford te krijgen.⁵³ Het toelatingsexamen stond gepland voor 1914. Intussen kreeg Krishnamurti, door de toespraken van Besant en zijn eigen bijdragen daarin, steeds meer bewonderaars en kreeg de Orde steeds meer aanhangers.⁵⁴

Krishnamurti keerde tussen januari 1912 en december 1921 niet terug naar India. Er liep een rechtszaak tussen Narianiah en de Theosofische Vereniging over het toezicht van de jongens en de academische problemen die Krishnamurti had moesten eerst uit de weg geruimd worden voor het Wereldleraar-project kon doorgaan. Narianiah had lucht gekregen van de beschuldigingen jegens Leadbeater omtrent de ontucht met jongens en stond niet toe dat zijn zonen nog langer onder Leadbeaters toezicht bleven. Bovendien zorgde de Eerste Wereldoorlog, die begon in 1914, voor veel onzekerheid, waardoor Besants missie, de voorbereiding voor de komst van de Wereldleraar, tijdelijk momentum verloor. Daarnaast was het internationaal reizen problematischer in de oorlog. Intussen waren Krishnamurti en Nityananda bij de theosoof Esther Bright in Londen gaan wonen, waar Nityananda zich vooral richtte op lezen en studeren en Krishnamurti zijn tijd spendeerde met fantaseren en het schrijven van gedichten.⁵⁵ Een van de leraren van de broers zei dat Nityananda de scherpere geest had, maar dat Krishnamurti de ruimere geest had. Krishnamurti zou een breder begrip voor het onderwerp hebben gehad. Hij kon alleen vaak zijn gedachten nog niet goed uiten.⁵⁶

⁵¹ Lutyens, *The Years of Awakening*, 208-209.

⁵² Ibidem, 76.

⁵³ Daniel H. H. Ingalls, 'The Heritage of a Fallible Saint: Annie Besant's Gifts to India', *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 109, No. 2 (Cambridge 1965) 85-88.

⁵⁴ Vernon, *Star in the East*, 77.

⁵⁵ Ibidem, 82.

⁵⁶ Ibidem, 84.

Toen in augustus 1914 de oorlog uitbrak werden de opleiding en de concentratie van de broers verstoord. De jongens dachten dat dit wellicht een kans bood zich te onttrekken van toezicht en controle en hoopten op meer vrijheden. Ze werden geraakt door de oorlog en voelden zich aangetrokken tot het dragen van een uniform, maar Krishnamurti's onthechting van culturele waarden overwon elk gevoel van partijdigheid in hem. Krishnamurti uitte zelfs weleens zijn onpartijdigheid, die in strijd was met Leadbeaters overtuiging, die stelde dat de oorlog onderdeel was van een goddelijk plan om het kwaad, dat over Duitsland heerste, uit te roeien. Daarnaast zei zelfs Besant in 1915 dat 'neutraal zijn, onder zulke omstandigheden, is de mensheid verraden'. Ondanks de overtuigingen van zijn begeleiders bleef Krishnamurti neutraal. Hij zei dat God geen onderscheid maakt tussen bondgenoten of vijanden.⁵⁷

Besant verbood Krishnamurti om zich aan te melden voor militaire operationele dienst, maar vond wel dat Krishnamurti en zijn broer iets moesten bijdragen. Krishnamurti en zijn broer werden te werk gesteld in een militair ziekenhuis in Londen.⁵⁸ Hier kregen zij regelmatig te maken met vooroordelen van patiënten op basis van hun huidskleur. De spanningen die hierdoor in het ziekenhuis ontstonden zorgden ervoor dat hun diensten niet meer nodig werden geacht, waardoor ze weer naar huis werden gestuurd. Krishnamurti was blij dat hij weer verder kon met zijn opleiding. Besant was hier ook blij mee omdat zij het oorlogsgerichte werk achteraf maar een onhandige afleiding vond.

In juni 1916 werden de jongens naar een privéleraar gestuurd in Rochester in Kent, ter voorbereiding van hun toelatingsexamens voor Oxford, die, door de oorlog, al twee jaar waren uitgesteld. Hun leraar achtte de jongens klaar voor het toelatingsexamen, maar door de vele fouten en jeugdige inhoud die door Krishnamurti's begeleiders ontdekt werden in zijn brieven, werd de datum van het toelatingsexamen wederom uitgesteld. Uiteindelijk wilde Oxford, vanwege de publiciteit rond de rechtszaak tussen vader Narianiah en Besant, hen niet aannemen. Na Oxford weigerden meer universiteiten. Zij hadden blijkbaar geen plek voor een 'Messias in wording'. De jongens richtten zich op de universiteit van Londen en wachtten op hun toelatingsexamens in januari 1918. Nityananda haalde zijn toelatingsexamen en werd toegelaten. Krishnamurti zakte.⁵⁹

Zijn volgende toelatingsexamen was in september 1918, maar ook toen zakte hij. Hij

⁵⁷ Ibidem, 85.

⁵⁸ Lutyens, *The Years of Awakening*, 70.

⁵⁹ Vernon, *Star in the East*, 86.

had het gevoel dat hij zijn begeleiders teleurstelde, maar die verzekerden hem dat alles goed zou komen en dat hij niet aan zijn eigen capaciteiten moest twijfelen. Toch verdween langzaam de hoop om Krishnamurti op een universiteit te krijgen. Krishnamurti had het bovendien erg moeilijk met zijn drukke en lawaaierige omgeving in Londen. Van tijd tot tijd viel hij zelfs flauw, doordat hij overprikkeld leek te zijn door de drukte, maar waarschijnlijk hebben de hoge verwachtingen zijn lichaam en geest ook geen goed gedaan.

Het was niet makkelijk voor de Orde om te verantwoorden dat hij academisch faalde en klaarblijkelijk een gebrek had aan intellect. De komst van de Wereldleraar werd zodanig steeds maar uitgesteld. Daarnaast was de oorlogsperiode nauwelijks het juiste moment voor een organisatie om naar voren te treden en hun ideeën over een universeel broederschap en de komst van een nieuw tijdperk te verkondigen. Ondanks dat waren Besant en Leadbeater niet bezorgd over Krishnamurti's falen, tenminste niet zodanig bezorgd om het hele Wereldleraar-project te schrappen. Volgens hen werd een Wereldleraar gekenmerkt door zijn intuïtieve capaciteiten, in plaats van zijn intellectuele capaciteiten. Krishnamurti voldeed aan dit beeld.⁶⁰ Ondanks dat Krishnamurti zich niet op zijn gemak voelde in Engeland en dat hij niet kon slagen voor zijn toelatingsexamens, was hij nog steeds de aangewezen Wereldleraar. Dit moet een verwarrende situatie zijn geweest voor Krishnamurti en hoewel zijn begeleiders van hem verlangden dat hij zou slagen, hielden zij zich niet bezig met zijn gevoelens.⁶¹

Krishnamurti had in de tussentijd een band ontwikkeld met Emily Lutyens, lid van de Theosofische Vereniging en van de Orde van de Ster in het Oosten. Zij nam hem regelmatig in huis en ontwikkelde een hechte band met hem. Bij Emily Lutyens kon Krishnamurti zijn gevoelens over de situatie uiten.⁶² De familie Lutyens zorgde voor een informele huiselijke omgeving voor zowel Krishnamurti als Nityananda en de broers ontwikkelden daardoor ook een hechte band met de vier dochters van Emily Lutyens. Een van de dochters, Mary Lutyens, zou een levenslange vriendin blijven van Krishnamurti en meerdere biografieën over hem schrijven.⁶³

Naarmate Krishnamurti ouder werd, ontwikkelde hij zijn eigen opvattingen. Vaak leek het hem er om te gaan de autoriteit van zijn onderwijzers te tarten. Al in 1915, toen Krishnamurti

⁶⁰ Ibidem, 87.

⁶¹ Ibidem, 88.

⁶² Lutyens, *The Years of Awakening* 42-43.

⁶³ Vernon, *Star in the East*, 89.

twintig jaar was, uitten enkele onderwijzers hun twijfels over de toekomst van Krishnamurti als Wereldleraar.⁶⁴ Krishnamurti bleef echter werken en leren voor de Orde, maar met toenemende tegenzin. Hij voelde zich, vanuit schuldgevoel, verplicht om toch de mensen die in hem geïnvesteerd hadden niet teleur te stellen.⁶⁵

Ondanks dat Krishnamurti in januari 1920 wederom zakte voor zijn toelatingsexamen voor de universiteit van London, zag Besant dat hij zich enorm had ontwikkeld. Hij zou literairder en grafischer zijn geworden en een dieper begrip en compassie kunnen uiten. Niet lang na zijn laatste toelatingsexamen in januari 1920 vroeg Krishnamurti aan Besant of hij een punt mocht zetten achter zijn academische ambities. Besant stemde er mee in. De weg naar Wereldleraarschap moet op een andere wijze worden gevolgd.⁶⁶ Het einde van de Eerste Wereldoorlog zorgde voor praktische mogelijkheden voor nieuwe religieuze bewegingen in het Westen. Het gevestigde christendom kreeg in de oorlog een grote klap te verduren. Hoe kon God hebben gewild dat zoveel mensen werden afgeslacht? Mensen waren toe aan positief leiderschap en spirituele begeleiding, en een bevredigende verklaring waarom zoveel jonge mannen moesten sterven. De oude christelijke kerk bleek hieraan niet te kunnen voldoen. Er was een sterke daling in het ledenaantal van kerkgenootschappen en een sterke toename in het ledenaantal van buitenkerkelijk-religieuze bewegingen.⁶⁷ Mensen zochten naar bezinning en betekenisgeving, maar veelal niet in het traditionele christendom of in het modern wetenschappelijk denken. De ‘oude’ manieren hadden immers geleid naar een verschrikkelijke oorlog. Er was nu een behoefte ontstaan aan nieuw ideaal waarin de mensheid centraal kwam te staan en waarin er geen verlangens meer zouden bestaan om elkaar te vernietigen.⁶⁸

Annie Besant en de Theosofische Vereniging leken in een juiste positie te zijn om hier antwoord op te kunnen geven. Ze hadden het vooruitzicht van een nieuwe wereldorde, een Messias voor de mensheid, en reïncarnatie, de oplossing op de vraag waarom zoveel mensen moesten sterven. De mensen die in de oorlog waren ‘geofferd’ zouden herboren worden om een nieuwe fundering te leggen voor een betere beschaving. Besants educatieve programma’s en jongerenbewegingen zorgden voor een idee van revolutie en evolutie naar een perfecte wereld.

⁶⁴ Ibidem, 93.

⁶⁵ Lutyens, *The Years of Awakening*, 67.

⁶⁶ Ibidem, 95.

⁶⁷ Sjoerd Hofstra, ‘De Nieuwere Religieuze Bewegingen in ons Land’, *Mens en Maatschappij*, Volume 3, nr. 6 (1927) 519.

⁶⁸ Brolsma, *Het humanitaire moment*, 23.

Ze hoopte nog na Krishnamurti's academische falen dat er toch nog een wonder zou gebeuren en dat Krishnamurti in de 'Superman' van de Theosofische Vereniging zou veranderen. Dit kleine beetje optimisme hield Krishnamurti ook op het geplande pad toen de jaren twintig begonnen.⁶⁹

In een brief aan zijn goede vriendin Emily Lutyens schreef hij dat hij vanwege zijn spirituele ervaringen, die zich af en toe voordeden, ondanks zijn twijfels aan het oppervlak, nog steeds de overtuiging had dat de Maitreya zijn lichaam zou gebruiken als Voertuig en dat hij zichzelf waardig moest maken voor dit prachtige lot. Deze 'flitsen' van spiritualiteit gebeurden Krishnamurti regelmatig, ondanks zijn broeiende scepticisme, en het verraste hem ook. Hij mediteerde veel, en hij las veel boeken, waaronder *The Buddha's Way of Virtue*, waarin hij geraakt werd door de woorden van Boeddha in het stukje: 'All conquering and all knowing am I, detached, untained, untrammelled, wholly freed by destruction of desire' Whom shall I call Teacher? Myself found the way.'⁷⁰ De woorden van Boeddha sloten aan bij Krishnamurti's sentimenten van onthechting.

Langzaam kwam Krishnamurti in geestelijke balans. Zijn broer Nityananda begon het echter steeds zwaarder te krijgen. Hij was erg ambitieus en wel academisch onderlegd, maar zijn lot om in dienst te leven van zijn broer viel hem zwaar. Vanaf maart 1921 werd het nog zwaarder voor Nityananda. Hij begon bloed te hoesten en er werd een kwaadaardige plek op zijn linkerlong ontdekt. Zijn zware strijd tegen tuberculose begon. Intussen kreeg Krishnamurti meer zelfvertrouwen, in zoverre dat hij het aandurfde kritiek te uiten op de Theosofische Vereniging. Hij wilde een hervorming binnen de Vereniging bewerkstelligen, zelfs als het de autoriteit van Leadbeater zou uitdagen.⁷¹

2.4 De Orde van de Ster in het Oosten in Nederland

Krishnamurti werd vastberaden om het leiderschap van de Orde van de Ster in het Oosten over te nemen. Die rol stond toch al voor hem in het verschiep.⁷² Krishnamurti wilde invloed

⁶⁹ Vernon, *Star in the East*, 102.

⁷⁰ Ibidem, 105.

⁷¹ Ibidem, 106.

⁷² Ibidem, 108.

uitoefenen door te schrijven voor het tijdschrift van de Orde.⁷³ De artikelen die hij schreef bleken de lezers te raken. In juli 1921 had de Orde zo'n 30.000 leden. Het is onduidelijk hoeveel leden de Orde in Nederland precies had, maar vanaf 1924 kwamen bij alle plaatselijke bijeenkomsten in Nederland bij elkaar opgeteld meer dan 1000 leden samen.⁷⁴ Nederland was als klein land goed vertegenwoordigt met meer dan 1000 leden, omdat de Orde in 1929 verspreid was over 49 landen.⁷⁵ Op de internationale Stercongressen in Ommen kwamen dan ook vele duizenden leden van over heel de wereld samen.⁷⁶

In juli 1921 werd het eerste congres van de Orde georganiseerd in Parijs.⁷⁷ Krishnamurti wilde het niet in een standaard theosofische bijeenkomst laten vervallen. Hij zei op het congres tijdens een toespraak: 'We cannot go on in the lethargic way to which we have been accustomed. If we do not act in a very decisive manner, we shall be swept aside, and others will, naturally, take our place. The time has come when we, not individually, but as an Order, must set a standard of high practical idealism, according to which our daily lives must be strictly regulated.' Het congres werd een groot succes, en Besant zag hoe krachtig haar beschermeling had gehandeld. Ze was door zijn handelen op het congres, maar ook door zijn stukken in het tijdschrift, overtuigd dat Krishnamurti de toekomstige Wereldleraar was.⁷⁸

In 1921 ontmoette Krishnamurti de Nederlandse theosoof Philip van Pallandt. Van Pallandt had veel geld en was in het bezit van een kasteel met een landgoed in Ommen in Overijssel. Van Pallandt was eveneens onder de indruk van Krishnamurti en nodigde hem uit in zijn kasteel. Ze raakten zodanig bevriend dat hij Krishnamurti niet alleen het kasteel, maar ook het 5000 hectare landgoed aanbood. Krishnamurti wilde het cadeau niet accepteren als persoonlijk bezit, maar wilde het eigenaarschap geven aan de Orde, die immers een Europees kwartier nodig had, zodat zij onafhankelijk van de Theosofische Vereniging kon opereren.⁷⁹ Het Kasteel Eerde werd eigendom van de Orde, waarmee het hoofdkwartier van de Orde in Nederland werd gevestigd. De Orde gaf echter al sinds 1914 elke maand een tijdschrift uit in

⁷³ Lutyens, *the Years of Awakening*, 212.

⁷⁴ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1924 (Amsterdam 1924) 52-59.

⁷⁵ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1929 (Amsterdam 1929) 192.

⁷⁶ Lutyens, *The Years of Awakening*, 160.

⁷⁷ *Ibidem*, 211.

⁷⁸ Vernon, *Star in the East*, 110.

⁷⁹ *Ibidem*, 111.

Nederland, genaamd *De Ster*. Een groot deel van de artikelen in het Nederlandse tijdschrift werden overgenomen vanuit het Engelse tijdschrift *Herald of the Star* en vertaald voor de Nederlandse lezers. De oprichting van een Nederlands tijdschrift van de Orde was het plan van een aantal redactieleden van het Engelse tijdschrift en de Nederlandse uitgever Duwaer, om ervoor te zorgen dat de boodschap van de Orde duidelijker met de Nederlandse leden gedeeld kon worden, in plaats van alle Nederlandse leden continu brieven te sturen, dat een veel tijdrovende en kostbare onderneming was. Tegelijk konden, met het uitgeven van een Nederlands tijdschrift, de Nederlandse leden zich meer betrokken voelen bij de internationale bezigheden van de Orde.⁸⁰ Door de oprichting van het Nederlandse tijdschrift werden er ook regionale bijeenkomsten georganiseerd in verschillende Nederlandse steden en dorpen. In 1924 begonnen de eerste bijeenkomsten op het landgoed van Kasteel Eerde in Ommen, de zogeheten ‘Sterkampen’, waar de leden van de Orde jaarlijks in de zomer bijeenkwamen. De bezoekers aten en sliepen in tenten, Krishnamurti en zijn entourage verbleven in het kasteel. Het was tijdens deze sterkampen dat Krishnamurti zijn belangrijkste toespraken voor de Orde hield. Zijn ‘werk’ als Wereldleraar was hiermee officieel begonnen.

2.5 Conclusie

De deelvraag van dit hoofdstuk luidde: waarom werd de Orde van de Ster in het Oosten opgericht en wat was de rol van Krishnamurti in die oprichting? In de Theosofische Vereniging bestond het geloof dat de hogere ziel Maitreya zou incarneren in een mens en een zogeheten Wereldleraar zou worden. Dit idee beschreef Blavatsky in haar boek *The Secret Doctrine*. De wereld zou in een existentiële crisis zitten, waardoor in de Theosofische Vereniging het geloof bestond dat de komst van de Wereldleraar, die de mensheid zou verlossen en naar een nieuw tijdperk zou leiden, nabij was. Charles Leadbeater ontmoette Krishnamurti in 1909 in India en zag dat hij het juiste voertuig was voor de incarnatie van Maitreya en de Wereldleraar zou worden. Om de komst van de Wereldleraar voor te bereiden werd in 1911 de Orde van de Ster in het Oosten opgericht en werd Krishnamurti opgeleid om zijn toekomstige rol als Wereldleraar te kunnen vervullen.

Enkele jaren na de oprichting van de Orde van de Ster in het Oosten begon de Eerste Wereldoorlog. Dit moet een grote invloed gehad hebben op de emoties van de leden van de

⁸⁰ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1914 (Amsterdam 1914).

Orde, die toch al op zoek waren naar betekenisgeving in een wereld die zij niet begrepen. De Orde vestigde de hoop op Krishnamurti, die het aangewezen voertuig voor de ziel van Maitreya was, om de taak van de Wereldleraar uit te voeren, namelijk het leiden van de mensheid naar een nieuw tijdperk. Aanvankelijk leek Krishnamurti niet erg gemotiveerd te zijn voor die rol en bovendien kon hij niet wennen in West-Europa. Na een aantal jaren raakte Krishnamurti toch gemotiveerd. Niet zozeer om de rol van Wereldleraar aan te nemen, maar meer om invloed te kunnen uitoefenen op de Orde van de Ster in het Oosten en deze te hervormen naar een organisatie, die een belangrijke plaats in de ontwikkeling van de mensheid zou kunnen innemen. Dankzij Krishnamurti verkreeg de Orde een hoofdkwartier in Nederland. Dit maakt het onderzoeken van de Nederlandse tijdschriften nog relevanter, omdat de tijdschriften direct verslag konden doen van de gebeurtenissen tijdens de Sterkampen op het landgoed in Ommen.

Hoofdstuk 3 –De eerste jaren en de oorlog

In dit hoofdstuk zal de inhoud van het Nederlandse tijdschrift *De Ster* van 1914 tot en met 1923 geanalyseerd worden. De deelvraag van dit hoofdstuk luidt: ‘Hoe ontwikkelden de toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten tussen 1914 en 1923?’ In de periode 1914 tot 1923 vond de Eerste Wereldoorlog plaats en ontstonden er diverse, veelal ondogmatische, religieuze bewegingen, die een reactie waren op de crisis van de mensheid, die ervaren werd door veel mensen in die tijd.⁸¹ Veel mensen ervaarden een zekere crisis, omdat zij het gevoel hadden dat door de kille wereldbeschouwingen van de wetenschap en de nadruk op materialisme, de samenleving steeds ‘onmenselijker’ werd.⁸² De nieuwe religieuze bewegingen, die Jan Romeyn ‘de kleine geloven’ noemt, hadden zich de taak opgelegd de samenleving weer menselijker te maken.⁸³ Daarnaast is voor dit hoofdstuk deze periode gekozen, omdat vanaf 1924 de Sterkampen in Ommen werden gehouden, waar Krishnamurti zijn belangrijkste toespraken hield. De Sterkampen hadden door zijn toespraken en door het bijeenkomen van leden van overal ter wereld, een grote invloed op het gedachtegoed van de Orde en daarmee ook op de inhoud van de tijdschriften.

Tot 1923 zien we weinig artikelen van Krishnamurti. De meeste artikelen in deze periode die ondertekend zijn met ‘Krishnamurti’s naam zijn hoogstwaarschijnlijk niet door hemzelf geschreven, want, zoals Mary Lutyens in haar biografie schreef, begon hij pas vanaf 1921 voor het tijdschrift te schrijven.⁸⁴ Bovendien zou hij in de jaren daarvoor nog niet schrijfvaardig genoeg zijn geweest om dergelijke artikelen te schrijven. De tijdschriften van de periode 1914 tot 1923 richtten zich vooral op het verspreiden van het gedachtegoed van de Orde, het verenigen van de leden en het stimuleren tot voorbereiding op de komst van de Wereldleraar. De Nederlandse tijdschriften bevatten geen inhoudsopgave en, op enkele uitzonderingen na, vrijwel geen afbeeldingen. Vanaf 1915 verscheen er in ieder tijdschrift een jaarverslag van het afgelopen jaar, waarin de verschillende plaatselijke vergaderingen en stand van zaken werden besproken. Deze vergaderingen vonden plaats in Alkmaar, Amersfoort, Amsterdam, Apeldoorn, Arnhem, Ede, ’t Gooi (Laren en Blaricum), Bussum, Den Haag,

⁸¹ Brolsma, *Het humanitaire moment*, 23.

⁸² Rooy, *Een hevig gewarrel*, 625-626.

⁸³ Romein, *Op het breukvlak van twee eeuwen*, 223-227.

⁸⁴ Lutyens, *The Years of Awakening*, 211.

Haarlem, Den Helder, Leiden, Nijmegen, Treebeek, Vlissingen, Weesp en Zaandam.⁸⁵ In dit hoofdstuk zullen enkele verslagen van vergaderingen behandeld worden. Daarnaast zal duidelijk worden in hoeverre de Eerste Wereldoorlog invloed had op de gemoedstoestand van de leden van de Orde en daarmee ook op hun toekomstverwachtingen.

3.1 Wordingsgeschiedenis van *De Ster*

De januari-uitgave van 1914, de eerste uitgave van het Nederlandse tijdschrift van *De Ster* begint met een stukje ‘wordingsgeschiedenis’ en het uitleggen van de bedoeling van het tijdschrift.⁸⁶ De redactie wilde *De Ster* het officiële orgaan van de Nederlandse tak van de Orde maken, het maandelijks te laten verschijnen en het aan alle Nederlandse leden van de Orde toe te zenden. Er werd na een aantal malen vergaderen besloten om half januari 1914 het eerste nummer uit te geven.⁸⁷ Om er zeker van te zijn dat ook de leden van de Orde instemden met het uitgeven van een maandelijks tijdschrift, heeft de (toen nog toekomstige) redactie tijdens enkele bijeenkomsten de leden naar hun mening gevraagd. Daaruit bleek dat een Nederlands tijdschrift gewenst en volgens sommigen zelfs noodzakelijk was, om de Nederlandse leden dichterbij elkaar te brengen.

Het eerste nummer stond vooral in het teken van de leden uitleggen wat de bedoeling was van het tijdschrift en wat de contributie van lidmaatschap bedroeg. De onkosten zouden voor 600 exemplaren voor 600 leden op ongeveer 35 gulden per maand gekomen zijn. Dat is dus 420 gulden per jaar. Als alle 600 leden (in 1914) slechts een gulden zouden betalen zouden de kosten ruimschoots bestreden worden. De redactie was zich er echter ook van bewust dat er leden zijn die het niet konden betalen. Dit zou te maken kunnen hebben met de leeftijd van het lid, of eventueel met het salaris van het lid. Hieraan wilde de Orde gratis abonnementen geven. Leden die het konden betaalden jaarlijks slechts 1 gulden. Leden uit een gezin betaalden gezamenlijk 1 gulden en voor ieder extra exemplaar nog eens 50 cent. Leden die niet het volle bedrag konden betalen en het toch niet geheel gratis wilden krijgen, waren vrij om het bedrag

⁸⁵ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1915 (Amsterdam 1915) 6.

⁸⁶ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1914 (Amsterdam 1914) 2.

⁸⁷ *Ibidem*, 3.

zelf vast te stellen dat zij wilden betalen voor hun exemplaar.⁸⁸ Dit lijkt een hele schappelijke regeling van de redactie van de Orde. Hier wordt duidelijk dat de publicatie van het tijdschrift niet als doel had geld te verdienen aan de leden, maar om de leden te informeren en te betrekken bij de missie van de Orde.

Het idee om geen contributie te heffen kwam van het Hoofd van de Orde, Krishnamurti zelf. Krishnamurti stelde dat de Orde was opgericht om eenieder die geloofde in de komst van de Wereldleraar, gelegenheid te geven in Zijn dienst te werken en dat zowel de armste als de rijkste even welkom waren en slechts eenzelfde verplichting deelden, namelijk trouw te zijn aan de beginselverklaring van de Orde. Bovendien zou een vrijwillige gift, behalve financiële steun, daarnaast nog een grotere kracht in de Orde brengen, namelijk die van het spontane offer. Zo konden alle leden zelf bepalen wat zij schonken.⁸⁹ Het is hier bovendien opvallend dat Krishnamurti hier volledig ingesteld stond op de komst van een Wereldleraar, zonder erbij te melden dat de Wereldleraar hemzelf betrof. De auteur van het artikel schrijft: ‘Hij (Krishnamurti) antwoordde dat de Orde opgericht was om *allen* die voor de komst van een Wereldleraar voelden, gelegenheid te geven in Zijn dienst te werken...’ Krishnamurti zegt hier ‘Zijn dienst’, in plaats van ‘Mijn dienst’. Hij was door de theosofen aangewezen als vehikel voor de Wereldleraar, maar hijzelf was wellicht nog niet zo zeker van zijn toekomstige rol.

In het februari-nummer van 1914 staat onder het kopje ‘Nieuwe Werklijnen’, het werkprogramma voor de ‘arbeid’, dat nodig is om de weg voor te bereiden voor de komst van de Wereldleraar.⁹⁰ Het werkplan bestaat uit verschillende onderwerpen, die behandeld dienen te worden, en die door de verschillende zogenoemde ‘leiders’ van de Orde worden onderwezen aan de leden. De lesonderwerpen zijn: Internationalisme, vredesbeweging, criminologie, gevangeniswezen, staatkunde, wetenschap en hygiëne, kunst, coöperatie, godsdienstgeschiedenis, vrouwenbeweging, drankbestrijding, prostitutievraagstuk, armenvraagstuk, opvoeding, Nederlandse geschiedenis, astrologie, vertaalwerk. Ieder onderwerp wordt door een andere ‘leider’ behandeld. De zogenoemde leiders waren verschillende leden van de Orde die vanuit hun werk of privéleven inzichten hadden in bepaalde onderwerpen, waardoor zij door de Orde waren aangesteld om de leden te onderwijzen in hun vakgebied.

⁸⁸ Ibidem, 4.

⁸⁹ Ibidem, 14.

⁹⁰ Ibidem, 16-17.

3.2 De invloed van de Eerste Wereldoorlog

De Orde leek haar werk serieus te nemen en ernaar te streven de leden bewust te maken van de misstanden in de samenleving. In het september-nummer van 1914 verandert de toon van de auteurs van het tijdschrift.⁹¹ Aanvankelijk lijkt deze toon wat negatiever te worden. Op 28 juli 1914 begon de Eerste Wereldoorlog, die een van de meest vernietigende oorlogen uit de geschiedenis van de mensheid was. De auteurs van *De Ster* leken al aan het begin van de oorlog bewust te zijn van de vernietigingen, die de oorlog met zich meebracht. In het voorwoord van het septembernummer wordt geschreven door een onbekende auteur: ‘Daar, op het oorlogsveld heerscht alleen ‘la bête humaine’, alle dierlijke hartstochten zijn ontketend, alle menselijk gevoel gaat verloren. Vreeselijke toonelen van jammer en ellende lezen we dagelijks, alsof het een gewoon verschijnsel ware, en men vraagt zich nauwelijks meer af, zoals in de eerste overweldigende dagen: waken of dromen we?’ Het beseft eerste onder de leden dat ze in een onwerkelijke tijd leefden. De oorlog werd, zelfs door de neutrale Nederlanders, als een vreselijke situatie gezien. Zo wordt er geschreven: ‘Nog nimmer in de geschiedenis had de oorlog zulke ingrijpende, vernietigende gevolgen van geheel het maatschappelijke economische leven van alle volkeren, in strijd gewikkeld of neutraal.’⁹² De auteurs beseften dat deze oorlog anders was dan andere oorlogen. Opmerkelijk genoeg was het juist dat besef dat de leden van de Orde een positieve kant zagen in het uitbreken van de oorlog. Zij zagen hiermee namelijk het einde van een oude wereldorde en daarmee het begin van een nieuwe.

De auteur van dit artikel wilde de lezer herinneren aan het Mattheus-evangelie, waarin de discipelen aan Christus vragen: ‘Zeg ons, wanneer zullen deze dingen zijn? En welk zal het teken zijn van Uwe komst en van de voleinding der wereld?’ Waarop Christus antwoordt: ‘Ziet toe, dat niemand u verleide, want velen zullen komen onder Mijnen naam, zeggende: Ik ben de Christus, en zij zullen u verleiden. En gij zult hooren van oorlogen, en geruchten van oorlogen: ziet toe, wordt niet verschrikt; want al deze dingen moeten geschieden, maar nog is het einde niet. Want het ééne volk zal tegen het andere volk opstaan, en het ééne koninkrijk tegen het andere koninkrijk; en er zullen zijn hongersnooden, pestilentiën, en aardbevingen in verschillende plaatsen. Doch al die dingen zijn maar een begin der smarten...’⁹³ De auteur van

⁹¹ Ibidem, 121.

⁹² Ibidem, 122.

⁹³ Ibidem, 123.

dit artikel was overigens niet de enige schrijver van de Orde die verwijst naar de boodschap van Jezus Christus. Later in het tijdschrift vinden we nog meer van dit soort verwijzingen. Het is aannemelijk dat een groot deel van de leden van de Orde, die voornamelijk uit westerse landen kwamen, een christelijke achtergrond hadden en hun traditionele geloof inruilden voor het nieuwe geloof, dat de Orde had gecreëerd.

De christelijke toon van sommige auteurs van de Orde is ook aanwezig in teksten van leden buiten het tijdschrift. In 1915 publiceerde lid van de Orde Kees Borst een klein boekje, waarin hij zijn ideeën over de Orde en haar doel uiteenzette.⁹⁴ De ideeën van Borst verschillen in wezen niet van die van de auteurs van *De Ster*, maar hij wilde in zijn boekje de lezer meer duidelijkheid geven over waarom juist nu de komst van een Wereldleraar zo belangrijk en zo aannemelijk was. Het boekje van Borst is verdeeld in twee hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk bespreekt hij de organisatie en het algemene doel van de Orde. De inhoud van dit hoofdstuk komt overeen met de inhoud van enkele artikelen uit *De Ster*, die de lezers willen informeren over de organisatie en het doel van de Orde. Borst neemt het werkprogramma/werkplan (Nieuwe Werklijnen) van het tijdschrift over en legt ook zijn lezers uit wat de bedoeling is van de ‘Nieuwe Werklijnen’, of het werkplan.⁹⁵ Verder schrijft Borst over de toekomstverwachting van een Wereldleraar en benadrukt hij dat de leden van de Orde moeten voorbereiden op zijn komst door mee te werken aan de werklijnen.⁹⁶

In het tweede hoofdstuk legt hij uit wat volgens hem de rol moet zijn van de Orde en haar leden in de context van de wereldcrisis.⁹⁷ Borst begint al in de inleiding van het boekje met het uiteenzetten van zijn geschiedopvatting en toekomstverwachting, waarin hem een zekere cyclus opvalt. Volgens hem komt er eens in de zoveel eeuwen een Wereldleraar, die mensen weet te verenigen, waardoor een volk uit een crisis wordt geleid en een nieuw tijdperk ingaat. Zo heeft Gautama Boeddha gelijkheid en broederschap gepredikt in India, om de mensen uit de verschillende lagen van de kasten-samenleving bij elkaar te brengen. Mozes bevrijdde de Joden uit Egypte en verenigde hen onder eenzelfde wet. Jezus predikte naastenliefde en kwam kennis brengen van het ‘Koninkrijk Gods’ en Mohammed heeft de Arabische stammen herenigd

⁹⁴ Kees Borst, *De Orde van de Ster in het Oosten en de huidige gebeurtenissen* (Amsterdam 1915).

⁹⁵ Ibidem, 15.

⁹⁶ Ibidem, 5-19.

⁹⁷ Ibidem, 20-30.

onder een religie.⁹⁸ Volgens Borst was er weer eenzelfde tijd aangebroken, dat er een crisis voor de mensheid was en dat er weer een Wereldleraar zou komen, die de mensen zou verenigen en hen uit de crisis zou leiden. De huidige wereldcrisis was de Eerste Wereldoorlog. In plaats van dat dit een obstakel was voor de toekomstverwachtingen van de leden van de Orde, werd dit juist gezien als een teken van de komst van een Wereldleraar en een nieuw tijdperk. Volgens Borst was het juist in die tijd van oorlog mogelijk om het ‘grootsche karakter’ van de orde te tonen en het werk van ‘haar Meester’ waardig te tonen. Volgens Borst was een crisis als deze, hoe verschrikkelijk die ook was, de juiste tijd voor het opstaan van een Wereldleraar. Volgens Borst moest de Orde een belangrijke rol spelen in de crisis. De leden van de orde zouden volgens hem de vluchtelingen van de oorlog moeten opvangen. Hierdoor zouden zij de toewijding, standvastigheid en zachtheid tonen, die de leden van de Orde kenmerkten.⁹⁹ Het tweede hoofdstuk heeft duidelijk een christelijke toon. Dit zegt misschien iets over de achtergrond van de auteur, Kees Borst, die voor ons onbekend is. Zo schrijft hij: ‘De zaden van onderlinge verdeeldheid worden in dezen tijd gezaaid en ze zullen ontkiemen tot eeuwenlangen strijd onder miljoenen mensen, die toch broeders zijn. Kinderen van eenzelfden Vader.’¹⁰⁰ De vraag is natuurlijk of andere leden van de Orde hetzelfde idee van een ‘Vader’ hadden als Borst. Deze vraag zal hier onbeantwoord blijven. Borst eindigde met wat woorden te wijden aan het zoeken van vrede en naastenliefde en dat de Orde die waarden moest nastreven, ter voorbereiding van de Wereldleraar en om een weg te vinden uit de crisis waar de mensheid zich in bevond.

George Arundale zag in de crisis waarin de mensheid zich bevond ook een positieve kant. Zo schrijft hij in het septembernummer van 1914 over de oorlog: ‘Ik geloof, evenals de meesten van ons, dat zelfs deze vreeselijke ramp een der teekenen is van de komst van den Vredebrenger en dat wij, indien wij slechts meer wijsheid bezaten, de rampen en ellende als Gods kastijding der Zijnen zouden beschouwen, opdat zij mogen leren Zijn Afgezant welkom te heeten’¹⁰¹ ‘Wat is onze plicht?’, vraagt Arundale. Arundale beantwoordt de vraag direct door te stellen dat de plicht van de leden hun moederland is. De leden moeten bereid zijn met vreugde een offer te brengen, niet uit haat tegen andere landen, maar uit liefde voor het eigen

⁹⁸ Ibidem, 5-7.

⁹⁹ Ibidem, 20.

¹⁰⁰ Ibidem, 21.

¹⁰¹ *De Ster*, 135.

land en als een eerbiedige hulde aan Hem. Later in het artikel roept hij Nationale Vertegenwoordigers op om de leden te verenigen en tot 1 gemeenschap te vormen.¹⁰² De leden moesten bereid zijn juist te handelen naar de situatie die God brengt. De Eerste Wereldoorlog leek de vlammen van de auteurs van het tijdschrift te hebben aangewakkerd om nog serieuzer het werk van de Orde op te pakken en de leden hier eveneens toe te zetten.

3.3 Moraalfilosofie

In het januarinumnummer van 1917 schrijft ene D. Kool in het artikel genaamd ‘De Orde van de Ster in het Oosten en ons werk in de maatschappij’: ‘Wij zien ons volk aan den schijn van geld, genot of uiterlijk vergapen, voor hooger invloed doof en blind voor ’t ware leven. Wij zien hoe drankgebruik en ontucht velen nedertrekken in ellende-vol bestaan, onwetend van de schoonheid en de kracht, die het geestelijk leven biedt.’¹⁰³ Volgens Kool bood het geestelijk leven de ware schoonheid en kracht, die niet te bereiken is middels drankgebruik en het najagen van geld of genot. Kool trachtte de lezers moraliteit bij te brengen, die sterk lijkt op de wijze waarop de christelijke predikanten hun volgelingen moraliteit bij proberen brengen. Zo schrijft hij: ‘Zo zal ook thans weer in den menschheid diepsten nood, de Heer van Liefde en Mededoogen komen om door Zijn kracht die menschheid op te heffen tot een hooger plan en door Zijn geest die menschheid te bezielen tot een schooner leven.’¹⁰⁴

Kool refereert in zijn artikel nog kort aan een soortgelijke cyclus van de mensheid, waar Borst ook aan refereerde: ‘Zo staan wij, dienaars van de Ster aan den eindpaal van een cyclus, die een ondergang ons schijnt van al wat in den loop der eeuwen met veel zorg en strijd werd opgebouwd.’¹⁰⁵ Tot nu toe lijken alle auteurs bewust te zijn geweest van de misstanden in de wereld, maar zagen dit allen als noodzakelijkheden in de ontwikkeling van de mensheid. Om als mensheid te ontwikkelen is het volgens Kool nodig om bewust te worden van deze misstanden, om ze vervolgens aan te pakken. Zo schrijft hij over het drank- en prostitutieprobleem in Nederland: ‘Streef mede naar een drank- en prostitutie-vrij, reine maatschappij, waarin de schatten der natuur beschikbaar zijn voor allen. Wat wij verwachten

¹⁰² Ibidem, 137.

¹⁰³ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1917 (Amsterdam 1917) 6.

¹⁰⁴ Ibidem, 7-8.

¹⁰⁵ Ibidem, 8.

van de toekomst moge ons dan tot dit en soortgelijk werk bezielen'.¹⁰⁶ Kool roept op tot samenwerking en versterking van de band, gebonden door één ideaal: 'De handen aan de ploeg! Dan kan het zijn, dat zóó de Leeraar ons verdiept zal vinden in Zijn werk, dat Zijne Komst te eerder ons verrast.'¹⁰⁷ Volgens Kool zou het oplossen van de misstanden in de samenleving ervoor zorgen de Wereldleraar in zou zien dat de weg voor hem voorbereid was en zou kunnen hij verschijnen.

Ook andere auteurs wezen op het 'kwaad' dat prostitutie heet.¹⁰⁸ De prostitutie zou het gevolg zijn van de inzinking van het zedelijk bewustzijn, als gevolg van de oorlog, die lang door Nederlanders gevoeld zal worden in de lichamelijke en zedelijke gezondheid van het volk. De toenemende prostitutie leek een gevolg te zijn van de vluchtelingen van de oorlog die in Nederland zijn opgevangen, waar geen 'arbeidsmogelijkheden' voor bestonden en waarvan velen voorzien waren van de middelen om 'goed te leven'. 'Gedeeltelijk onbewust worden de meisjes door deze vreemde mannen aangetrokken en de treurige gevolgen, welke zich reeds duidelijk kenbaar maken, zijn: ziekte en ongewenscht moederschap.'¹⁰⁹ De auteur meldt dat er ondanks de Nederlandse neutraliteit een proces van demoralisatie onder het volk plaatsvond. Het werk van de leden van de Orde was dan volgens hem/haar: 'In den boezem der vereenigingen, welke dit beroep om medewerking doen, is deze vraag gerezen en door allen ontkennend beantwoord. Wij *mogen* niet en *willen* niet lijdelijk toezien, dat onze meisjes steeds minder zelfbedwang toonen; wij willen trachten te waarschuwen zooveel in ons vermogen is; trachten het verantwoordelijkheidsgevoel wakker te maken, niet slechts bij haar, maar niet minder bij de mannen, alsook bij ouders en opvoeders, die vaak te slap of te zorgeloos zijn.' De auteur riep dus de lezers op om zoveel mogelijk bewustzijn te creëren in ieders omgeving en te protesteren naar ieders vermogen. Ondanks de Nederlandse neutraliteit plaatsten de auteurs in *De Ster* de ontwikkelingen in Nederland expliciet in de bredere context van moreel verval, zoals dit voorbeeld van prostitutie laat zien. De komst van een Wereldleraar, die de mensheid zou verlossen, werd zo relevant, omdat de oorlog, als noodzakelijk kwaad, de mensheid bewust moest maken dat de wereld een moreel dieptepunt had bereikt. Dit dieptepunt, zou volgens de

¹⁰⁶ Ibidem, 11.

¹⁰⁷ Ibidem, 9.

¹⁰⁸ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1919 (Amsterdam 1919) 14-15.

¹⁰⁹ Ibidem, 15.

geschiedopvatting van diverse auteurs, zelfs betekenen dat de Wereldleraar en het nieuwe tijdperk nabij was.

3.4 Bouwen aan een nieuwe wereld

In het januarinummer van 1922 schrijft het Hoofd van de Orde, Krishnamurti zelf, een stukje ter gelukwensen voor het nieuwe jaar.¹¹⁰ Krishnamurti was van mening dat het blad *De Ster* (en de *Herald*, waar de meeste artikelen vandaan komen) succesvol is geweest in de werkzaamheden waar het voor bedoeld was. Het verenigen van de leden van de Orde en het verspreiden van haar boodschap over de gehele wereld.¹¹¹ Krishnamurti verwachtte dat zowel het tijdschrift als de Orde de komende jaren in omvang zou blijven toenemen.¹¹² Hij sluit zijn gelukwensen af met de woorden: ‘Moogt gij gelukkig zijn in dit nieuwe komende jaar, en moogt gij trouw blijven aan het roemrijk geloof, dat wij tezamen belijden – de Komst van den Wereldleeraar.’ Krishnamurti lijkt in 1922 dus nog het geloof in de komst van de Wereldleraar met de rest van de Orde te delen. In zijn artikel noemt hij dit ‘het roemrijk geloof, dat wij tezamen belijden’.¹¹³ Zoals in iedere januari-uitgave staat er ook in het januarinummer van 1922 een ‘Jaarverslag der Orde’, ditmaal dus het jaarverslag over 1921.¹¹⁴ Het jaarverslag vermeldt hoe de verschillende plaatselijke vergaderingen van de Orde zijn verlopen. Deze plaatselijke vergaderingen waren eigenlijk een soort mini-Sterkampen, die tot de echte Sterkampen in 1924 begonnen hebben plaatsgevonden. Zo wordt er verslag gedaan van de vergadering in Alkmaar. De vergadering in Alkmaar telde in 1922 twaalf leden. Ze zouden eens per maand vergaderen. Meestal gebeurde dit op de dag dat het volle maan was, wat overigens gold voor de meeste plaatselijke vergaderingen. Elke vergadering begon met een meditatie-sessie. Dan volgde er een voorlezing uit Ster-lectuur. Dit kon zijn uit de tijdschriften, of uit andere teksten die van toepassing zijn op het doel van de Orde. De Amsterdamse vergadering telde een stuk meer leden in 1922, namelijk 246. Ook hier werd bijeengekomen op een dag van een volle maan en werd meditatie en studie als belangrijke onderdelen beschouwd.

¹¹⁰ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1922 (Amsterdam 1922) 1-4.

¹¹¹ *Ibidem*, 2.

¹¹² *Ibidem*, 3.

¹¹³ *Ibidem*, 3-4.

¹¹⁴ *Ibidem*, 5.

In augustus 1922 maakte Annie Besant een interessante opmerking over de leerstellingen van de Theosofische Vereniging. Zij begint haar stuk, dat getiteld is ‘De Komst van de Wereldleraar’, met de uitleg over de theosofische beschouwingen over de ‘Meester’, reïncarnatie en karma.¹¹⁵ Daarna zegt zij echter, dat zij de leden wel aanraadt zich te verdiepen in deze onderwerpen, maar dat deze ‘leeringen’ geen van alle ‘dwingend of verplichtend’ voor de leden zijn.¹¹⁶ Alleen het geloof in een universeel broederschap moet worden aangenomen, als voorwaarde van toelating tot de Orde. ‘Broederschap is de grondtoon van de nieuwe beschaving welke komt’, stelt Besant. Zonder het idee van een universeel broederschap kon er volgens haar ook geen nieuw tijdperk en een nieuwe beschaving komen.

3.5 Conclusie

In dit hoofdstuk is niet ieder jaar van de periode 1914-1923 behandeld. In het tijdschrift is er een opvallende consistentie in de uitingen van de auteurs, waardoor er in deze periode geen grote ontwikkelingen zichtbaar zijn in de toekomstverwachtingen van de Orde. Tevens is er in het tijdschrift in deze periode geen spanningsveld te vinden tussen de verschillende auteurs van de Orde, waar Krishnamurti er een van is. Is het immers niet de taak van de redactie van het tijdschrift om ervoor te zorgen dat de lezer niet in verwarring wordt gebracht en de boodschappen van de artikelen coherent met elkaar te maken?

De Eerste Wereldoorlog heeft geen invloed gehad op de inhoud van de toekomstverwachtingen van de Orde, maar wel op de urgentie waarmee over de toekomstverwachting werd gesproken. De oorlog ‘verhoogde’ de verwachtingen. Verschillende auteurs van de Orde lijken het erover eens te zijn, dat het de tijd was dat de oude wereldorde verdween en de nieuwe wereldorde ingeluid zou worden door de komst van de Wereldleraar. Om de juiste voorbereidingen te treffen voor die komst, moesten eerst verschillende misstanden in de samenleving opgelost worden, zoals het prostitutie- en drankprobleem. De leden moesten dus samen werken aan een betere wereld, zodat er goed voorbereid was op de komst van de Wereldleraar en hij ‘ditmaal’ zijn werk wel kon doen slagen.

Opvallend aan de artikelen van het tijdschrift is de christelijke terminologie die meerdere auteurs gebruiken. Besant noemde de Wereldleraar al bij de oprichting van de Orde

¹¹⁵ Ibidem, 105-107.

¹¹⁶ Ibidem, 108.

‘de Christus’.¹¹⁷ Daarnaast verwijst de naam, de Orde van de Ster in het Oosten, naar het Bijbelse teken van de komst van de Christus. Zo krijgt een theosofische organisatie een christelijk jasje. Het is niet voor niets dat Trompf de handelingen en overtuigingen van de Orde het Theosofisch Adventisme noemde.¹¹⁸ Evenals bij het christelijk adventisme zou er bij het Theosofisch Adventisme sprake zijn geweest van een wederkomst van Christus, al dan niet middels een incarnatie, die de mensheid naar een nieuw tijdperk zou leiden.

¹¹⁷ Vernon, *Star in the East*, 73.

¹¹⁸ Trompf, ‘History and the End of Time in New Religions’, 67.

Hoofdstuk 4 - De Ster: 1924-1929 – De Sterkampen en Krishnamurti's boodschap

‘Mijne heeren, ons doel is wel zeer ernstig; doch om de praktijk op gelijk peil te brengen met theorie, moet ge ware waarneming doen zegevieren en de zege van die waarneming moet in ons gevestigd zijn, voordat wij dit Kamp verlaten. En dat is het doel van dit Kamp.’¹¹⁹ Dit schrijft Krishnamurti in juni 1929 in het tijdschrift, om de leden, die in augustus het Sterkamp zouden bezoeken, aan te geven wat volgens hem het doel was van het aankomende Sterkamp. Het Sterkamp in 1929 zou anders worden dan de voorgaande Sterkampen.

De deelvraag van dit hoofdstuk luidt: Hoe ontwikkelden de toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten tussen 1924 en 1929? De verwachting is dat de ontwikkelingen van die toekomstverwachtingen beïnvloed werden door de Sterkampen, waarvan in 1924 de eerste in Nederland werd gehouden, omdat tijdens deze Sterkampen veel leden uit verschillende landen bij elkaar kwamen om naar Krishnamurti's toespraken te luisteren en om van gedachten te wisselen. Daarnaast liet, onder andere door die Sterkampen, Krishnamurti meer van zijn persoonlijke gedachtegangen zien in het tijdschrift. In dit hoofdstuk worden de programma's van de Sterkampen beschreven en daarnaast dus ook meer artikelen van Krishnamurti. In dit hoofdstuk zal duidelijk worden hoe de ideeën over de toekomst veranderden in de Orde en hoe dit leidde tot de opheffing van de Orde in 1929.

4.1 Het eerste Sterkamp in Nederland

In 1924 werd het eerste ‘Sterkamp’ in Nederland gehouden. De bijeenkomst, die plaatsvond in augustus, trok leden vanuit de hele wereld aan en kreeg ook de officiële naam ‘Europeesch Ster-Congres’.¹²⁰ Het congres werd op vrijdag 9 augustus geopend in Arnhem en duurde daar tot en met dinsdag 12 augustus. Op woensdag 13 augustus werd de bijeenkomst geopend in Ommen en duurde daar tot zaterdag 16 augustus. Het is onduidelijk waarom het congres in Arnhem werd geopend. In de jaren na 1924 vonden de Sterkampen volledig plaats in Ommen.

In het maartnummer van 1924 staat een artikel waarin de redactie de aandacht van de

¹¹⁹ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1929 (Amsterdam 1929) 187.

¹²⁰ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1924 (Amsterdam 1924) 127-130.

leden op een aantal punten voor het aankomende Sterkamp wilde vestigen.¹²¹ Er wordt uitgelegd aan de lezers wat de voordelen zijn van het houden van het congres in Nederland. Ten eerste zouden de Nederlandse leden, en tevens de lezers van *De Ster*, ‘haast’ geen reiskosten hebben, waardoor de Nederlandse leden van de Orde een *Steunfonds* bijeen konden brengen en de buitenlandse Sterleden financieel konden bijstaan, zodat zij geen moeite zouden hebben met het bekostigen van hun lange reis naar het congres in Nederland. Ten tweede stond Nederland volgens de redactie bekend als een gastvrij land en vonden zij dat het aan de Sterleden was om die reputatie hoog te houden. Er werd daarom de leden verzocht, die in en nabij Arnhem woonden, hun huis beschikbaar te stellen voor logees, en gelieve de voorkeur te hebben voor buitenlandse logees. Ook werd de leden gevraagd tijdens het congres niet alleen de aangewezen sprekers aan het woord te laten, maar om ook zelf hun steentje bij te dragen. Daarom werden de leden gevraagd zich, doormiddel van studie, te verdiepen in de onderwerpen, die op het programma stonden van het congres.

In het meinummer van 1924 staat een artikel met een christelijke titel. Het artikel is een transcriptie van een toespraak van ene Charlotte Despard, gehouden in de Queen’s Hall, in Edinburgh op 31 januari 1917 en is getiteld ‘De Christus, die zijn zal’.¹²² Charlotte Despard was een Britse suffragette en socialiste en eveneens lid van de Theosofische Vereniging.¹²³ Despard vangt haar toespraak aan met de woorden: ‘Ik neem tot basis van datgene, waarover ik hedenavond met u spreken wil, de woorden: “Luidt uit de duisternis, die de wereld verdonkert. Luidt in den Christus, die zijn zal.” Woorden, die ik in den tegenwoordigen tijd zoo bijzonder op hun plaats vind. Wij lijden in vele opzichten – sommigen fysiek, anderen geestelijk; maar wat het ergste is, en waar wij alleen onder gebukt gaan, is, dat wij niet begrijpen en geen antwoord weten. Vanwaar, al deze ellende, en wanneer zal er een eind aan komen?’ Deze woorden, uitgesproken in het voorlaatste jaar van de Eerste Wereldoorlog, geven de wanhoop en onzekerheid aan, die speelde bij de leden van de Orde. Zij leken allen op zoek te zijn naar een antwoord op hun existentiële vragen. Dit lijkt de reden te zijn dat zij lid waren geworden van de Orde. De ellende van de Eerste Wereldoorlog leek nog een schepje bovenop hun existentiële crisis te doen. In de Orde hoopten en verwachtten zij het antwoord te vinden. Het antwoord leek een redder in nood te zijn: een Messias, oftewel, de Christus. Charlotte Despard

¹²¹ Ibidem, 60-61.

¹²² Ibidem, 116.

¹²³ Leah Leneman, ‘The awakened instinct: vegetarianism and the women’s suffrage movement in Britain’, *Women’s History Review*, vol. 6:2 (Edinburgh 2006) 281.

vertelt dat het noodzakelijk is dat er ditmaal wordt voorbereid op de komst van de Christus, want zo zegt zij: ‘Het is geschreven van het Woord van den Vader, dat, toen hij in een vleeschelijk kleeft op aarde vertoefde, “Hij tot de Zijnen kwam en de Zijnen hebben hem niet aangenomen.”’¹²⁴ Hier refereert ze aan dezelfde uitspraak in de Bijbel in het Evangelie van Johannes. Despard legt uit dat het belangrijk is dat de onwetendheid bij de mensen verdwijnt, zodat het ‘goddelijke licht’ kan worden opgemerkt en de ‘nog zwakke stem van den Christus’ kan worden gehoord.¹²⁵ ‘Laat kennis haar stem verheffen, laat zich het licht der Goddelijke wijsheid heenbreken, door den nevel der begoochelingen....’ Het begrip ‘Goddelijke wijsheid’ komt natuurlijk overeen met het begrip ‘theosofie’.¹²⁶

De voorbereiding op de komst van de Christus hield voor Despard vooral het verspreiden van de kennis van die komst in. Het was volgens haar belangrijk dat zoveel mogelijk mensen op de hoogte werden gesteld van ‘Zijn’ komst, zodat ‘Hij’, op het moment van verschijnen, herkend, in plaats van gekruisigd, zou worden. Despard deelt in haar toespraak nog enkele Bijbelse wijsheden: ‘Behandelt anderen, zooals gij zoudt wenschen door hen behandeld te worden’.¹²⁷ En: ‘Weest volmaakt, gelijk uw Vader, die in de Hemelen is, volmaakt is’.¹²⁸ Volgens Despard was een wereld gebaseerd op deze waarden een volmaakte wereld.

Despard haalde wel een zekere esoterische waarde uit de verhalen van de Bijbel. Zo schrijft zij: ‘Wanneer wij in oude verhalen niets anders zien dan een verslag van gebeurtenissen, dan doen wij aan hun waarde te kort. Zij zijn dat wel, maar zij zijn meer dan dat. Voor mij is de wilde profeet uit de wildernis een symbool en de voorstelling van een groot geestelijk gebeuren.’¹²⁹ Hieruit blijkt dat zij een symbolische waarde hechtte aan de verhalen in de Bijbel, maar zij vertelt ook dat zij de verhalen wel degelijk zag als een verslag van gebeurtenissen. In die zin hadden de verhalen voor haar, en wellicht ook voor haar toehoorders, niet alleen een symbolische of esoterische waarde, maar zag ze de verhalen ook als ware gebeurtenissen. In de toespraak wordt nog enkele malen ‘het Licht’, Johannes, en ‘de Profeet’ genoemd. Despard zag een universele en profetische betekenis in de Bijbelverhalen en hoopte dat de mensheid op tijd

¹²⁴ Ibidem, 117-118.

¹²⁵ Ibidem, 118.

¹²⁶ Verhaar, *De Moderne Theosofische Beweging*, 16.

¹²⁷ Leviticus 19: 18, Groot Nieuws Bijbel (Haarlem 1999).

¹²⁸ Matteus 5:48, Groot Nieuws Bijbel (Haarlem 1999).

¹²⁹ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1924, 119-120.

gewaarschuwd was voor de wederkomst van de Christus.

Het artikel was waarschijnlijk te groot om in een enkel nummer te publiceren. Vandaar dat het tweede deel van de toespraak in het julinumnummer is geplaatst. In het tweede deel van haar toespraak zegt ze: ‘De vroeg-Christelijke Kerk, meende, dat Hij al spoedig zou komen. Altijd maakte hij hun duidelijk in parabelen of door algemeene grondregels, dat de tijden in de hand des Vaders waren, en zij slechts hadden te waken – te zijn als zij, die de komst van hun Heer verwachten.’¹³⁰ Despard leek hier zelfs op te komen voor de vroegchristelijke Kerk, die al aangaf dat de Christus weer zou komen. Despard nam niet alleen christelijke terminologie over, maar leek zelfs waarde te hechten aan de vroegchristelijke Kerk. Despards waardering voor de vroegchristelijke kerk is te verklaren vanuit een zekere affiniteit daarmee. Anders dan in het latere christendom, was het christendom in de eerste eeuwen na Christus minder geïnteresseerd in de betekenis van het lijden en sterven van Christus en werd er meer waarde gehecht aan de wederkomst van Jezus als hemelse rechter. Jezus zou volgens de overtuigingen van de vroegchristelijke kerk weer verschijnen op aarde en de mensen beoordelen, om zij die volgens de wil van God hadden geleefd mee te nemen naar het nieuwe rijk van God.¹³¹ De toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten leken dan ook erg op die van de vroegchristelijke kerk: de verwachting van de komst van de Christus en de komst van een nieuw tijdperk.

In het julinumnummer van 1924 staat het programma van het eerste Sterkamp, dat gehouden werd van 9 augustus tot en met 16 augustus, in Arnhem en in Ommen.¹³² Van zaterdag 9 augustus tot en met dinsdag 12 augustus werd het congres gehouden in Arnhem. Van woensdag 13 augustus tot en met vrijdag 15 augustus werd het congres gehouden in Ommen. Er werd overnacht in tenten op het terrein van het congres. De ‘leiders’ verbleven ’s nachts in Kasteel Eerde. Het congres ving na de lunch op 9 augustus aan, met openingstoespraken van de beschermvrouwe van de Orde, Annie Besant, en het hoofd van de Orde, Krishnamurti.¹³³ Deze toespraken waren voordrachten over de ‘zelf-voorbereiding’, die vereist was voor het ‘discipelschap’ van de Orde. De rest van de dag bestond uit een ‘gezellige bijeenkomst’ en nog een voordracht van Besant. De rest van de dagen van het congres waren in grote lijnen hetzelfde

¹³⁰ Ibidem, 139.

¹³¹ Gerard Luttkhuizen, *De veelvormigheid van het vroegste christendom* (Groningen 2002) 7.

¹³² Ibidem, 127-130.

¹³³ Ibidem, 127.

ingedeeld. De maaltijden waren ingeroosterd. Er was iedere dag tijd voor de leden om zonder verplichtingen samen te zijn en er werden elke dag meerdere voordrachten gehouden. In iedere voordracht werd een ander onderwerp besproken. Op sommige dagen waren de voordrachten vooral gericht op de ethiek en de maatschappij. Zo werd er op zondag 10 augustus gesproken over seksualiteit en het huwelijk, gezondheid en de toepassing van de ‘Sterhouding’ in het dagelijks leven.¹³⁴ De voordracht over seksualiteit en het huwelijk werd gehouden door Emily Lutyens, die zeer goed bevriend was met Krishnamurti. In het vorige hoofdstuk kwam ook al naar voren dat het belangrijk was voor Sterleden om op de juiste manier te handelen in de maatschappij en een belangrijke rol in de gemeenschap aan te nemen. Op de Sterkampen werd dit, op moraal-filosofische wijze, meerdere malen in de voordrachten benadrukt, net als in het tijdschrift zelf. Op maandag 11 augustus werd gesproken over de exploitatie van rassen, vrouwen, kinderen en dieren, waarna er tijd was voor de leden om van gedachten hierover te wisselen. Opvallend is dat het rooster benadrukt dat de gedachtewisseling gold voor alle leden. Het was dus een vereiste dat leden van de Orde zich bewust met dit soort kwesties bezighielden. De bewustmaking en het verspreiden van kennis is in het tijdschrift al eerder genoemd als een van de hoofdzaken van de voorbereiding op de komst van de Wereldleraar. Er werden de rest van week nog meerdere voordrachten gehouden over de ‘voorbereiding’. Deze werden gehouden door Besant, Arundale en Krishnamurti.

Op woensdag 13 augustus verplaatste het congres zich naar Ommen.¹³⁵ Er werden op de dagen in Ommen nog wel voordrachten gehouden, maar er was voor het grootste deel van de dag tijd voor ontspanning, zoals het maken van kampvuren en wandelen over het landgoed van kasteel Eerde.¹³⁶ Op vrijdagavond 15 augustus was de officiële sluiting van het Stercongres, waar na een laatste overnachting de leden de volgende ochtend voorlopig afscheid van elkaar namen. Vanaf september 1924 tot december 1924 werd in de tijdschriften het grootste deel gewijd aan het afgelopen Stercongres van augustus.¹³⁷ Er werden in iedere uitgave verschillende transcripties van de voordrachten van het congres gepubliceerd en er staan enkele nabesprekingen in van onder andere Besant en Krishnamurti. Emily Lutyens schrijft in het septembernummer van 1924 ‘dankbaar’ te zijn, dat het Europees Stercongres heeft kunnen

¹³⁴ Ibidem, 128.

¹³⁵ Ibidem, 129.

¹³⁶ Ibidem, 130.

¹³⁷ Ibidem, 141-170.

plaatsvinden. Zij zou nog nooit eerder een duizendtal mensen samen ‘zoo gelukkig’ hebben gezien.¹³⁸ Het Stercongres werd door Lutyens en andere prominente leden en leiders als een succes gezien. Des te meer reden om het congres het jaar erop eveneens te houden.

4.2 Spirituele leegmaking

Vanaf 1925 werden de tijdschriften minder uitgegeven dan voorheen. De Orde richtte zich meer op de organisatie van de Sterkampen dan op het publiceren van tijdschriften. Zo werden vaak meerdere maanden, in een nummer uitgegeven.

In het januari-februarinummer van 1925 schrijft Phillip van Pallandt, die zijn landgoed aan de Orde had geschonken, over zijn geloof in de ‘spoedige komst van een Groot Wereldleeraar’.¹³⁹ Hij roept in het artikel de leden van de Orde op ‘alles’ op te geven om zich te kunnen richten op de Wereldleeraar. Hij legt uit dat hij met ‘alles’ opgeven niet bedoelt dat alle ‘wereldse’ bezittingen, maar al het ‘innerlijke’ moet worden opgegeven. Volgens Pallandt is het opgeven van het innerlijke van belang voor de Sterleden, zodat zij in dienst kunnen staan van ‘Hem’. Hier wordt met ‘Hem’, zoals waarschijnlijk al duidelijk is, de Wereldleeraar genoemd, oftewel de incarnatie van de Christus, oftewel God in een mensenlichaam.

Het ‘innerlijke opgeven’ zien we terugkomen in meerdere religies. In de christelijke theologie bestaat het begrip ‘kenosis’, dat het ‘leegmaken’ van Jezus’ eigen innerlijke wil inhoudt, om zo volledig ontvankelijk te worden voor Gods wil.¹⁴⁰ Van Pallandt zal, zoals de meeste Nederlanders in die tijd, niet ontkomen zijn aan christelijke invloeden, maar als theosoof zijnde is de kans groot dat hij ook in aanraking is gekomen met Indiase spiritualiteit. Zo spreekt de Bhagavad Gita, een van de belangrijkste geschriften uit het Hindoeïsme, over eenzelfde idee van ‘leegmaking voor God’. In het verhaal van de Bhagavad Gita vertelt Krishna, de incarnatie van God, tegen Arjuna, die een vertegenwoordiger is van ieder mens: ‘But they for whom I am the supreme goal, who do all work renouncing self for me and meditate on me with single-hearted devotion, these I will swiftly rescue from the fragment’s cycle of birth and death, for

¹³⁸ Ibidem, 141.

¹³⁹ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1925 (Amsterdam 1925) 114-115.

¹⁴⁰ David T. Williams, ‘Kenosis and the nature of the Persons in the Trinity’, *Koers* 69, vol.4 (2004) 625.

their consciousness has entered into me.’¹⁴¹ En: ‘Living beyond the reach of *I* and *mine*...with all their heart and all their mind given to me – with such as these I am in love.’¹⁴² In dit stuk legt Krishna uit, dat hij, als God, liefde heeft voor mensen die zichzelf volledig aan de kant kunnen zetten om ‘Hem’ te dienen. Het richten op de Wereldleraar, om Hem te kunnen dienen, was de belangrijkste zaak voor Sterleden. Van Pallandt schreef dat de Wereldleraar spoedig zou komen. Datzelfde gevoel heerste evengoed onder de rest van leden. Zij waren in 1925 immers al meer dan 14 jaar aan het werk en de Sterkampen gaf hen gevoel dichterbij elkaar te komen en sterker te staan. In het vorige hoofdstuk werd al vermeld dat Krishnamurti pas vanaf 1921 echt begon te schrijven voor het tijdschrift van de Orde. Na het eerste Sterkamp nam het aantal artikelen van Krishnamurti in de tijdschriften toe, mede doordat er transcripties van zijn toespraken op de Sterkampen worden geplaatst. Ieder nummer, van 1922, begint met een artikel van het hoofd van de Orde, Krishnamurti dus. Zo ook opent hij het januari-februarinumnummer van 1925.¹⁴³

In dit artikel wilde Krishnamurti zich richten op het ‘werk’ dat in 1925 voor de Orde ligt.¹⁴⁴ Voordat hij hiermee begint wilde hij eerst de lezers een gelukkig nieuwjaar wensen en wenst hij alle Sterleden toe dat hun droom van het ware geluk, oftewel de komst van de Wereldleraar, spoedig in vervulling zal gaan. Hij schrijft: ‘Moge die spoedig verwezenlijkt worden en moge Zijn zegen met ons zijn in het komend jaar’. Krishnamurti stond op hier op een lijn met de andere auteurs van het tijdschrift en hoopte net als zij dat de Wereldleraar snel zal komen. Krishnamurti schreef echter nog altijd niet over zichzelf, als het uitverkoren ‘vehikel’ voor de Wereldleraar. Hoe en waar de Wereldleraar zou verschijnen laat hij telkens in het ongewisse, terwijl er door andere auteurs meerdere malen naar Krishnamurti werd gewezen.

In de rest van het artikel schrijft Krishnamurti over wat de Sterleden volgens hem moesten doen ter voorbereiding op de komst van de Wereldleraar. Hij schrijft: ‘Het enkel dragen van een insigne of zich Sterlid noemen is gelijk aan het bezit van een cheque-boek zonder banksaldo’.¹⁴⁵ Krishnamurti wilde de Sterleden aanzetten tot handelen, in plaats van

¹⁴¹ Eknath Easwaran, *The Bhagavad Gita* (Tomaes 2007) 36.

¹⁴² Ibidem, 61.

¹⁴³ *De Ster, De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1925, 1-4.

¹⁴⁴ Ibidem, 1.

¹⁴⁵ Ibidem, 2.

alleen maar lid en aanwezig te zijn. Volgens hem moest ieder lid actief op zoek gaan naar ‘waar geluk’, dat hij ook wel ‘de waarheid’ noemde.¹⁴⁶ Krishnamurti uitte zijn vertrouwen in de verlangens van de Sterleden. Volgens hem waren de intenties van de leden goed bedoeld. Zo schrijft hij: ‘Wij kunnen met een zekere mate van verzekerdheid zeggen dat, als iemand in de Orde komt, er in zijn gedachte, met of zonder een bewust begrijpen van het onderwerp, een sterk verlangen is om waar geluk te zoeken’, en: ‘Hij zoekt de waarheid. Vanaf dat ogenblik werkt hij voor en met Gods plan’.

‘Gods plan’ was dus volgens Krishnamurti niet zozeer de wederkomst van Zijn Zoon en het inluiden van een nieuw tijdperk. Zijn plan behelsde dat de mensheid de waarheid, oftewel het ware geluk, zal vinden. Of was volgens Krishnamurti het vinden van het ware geluk eerst nodig voordat de incarnatie van de Wereldleraar kan voltrekken? Krishnamurti wees erop dat de waarheid niet zomaar door lidmaatschap van een orde zal komen aanwaaien. Hij schrijft: ‘Wij vertrouwen op het toeval op een luie manier, hopende dat op de een of andere wijze de zoete vruchten van den goddelijken boom in onzen schoot zullen vallen en dat al wat wij te doen hebben is ons de weelde te veroorlooven onze handen uit te strekken en ze te eten. Het is het oude geval van het parasiet-instinkt in ons maar dat volkomen vernietigd moet worden, voordat waar geluk binnen ons bereik moet komen. Wij moeten denken en handelen voor onszelf, wij zijn het stadium van kindsheid ontgroeid toen wij nog aan de rokken hingen van eene onwetende kinderjuffrouw. Denk voor uzelf en handel voor uzelf’. Kortom, om de ‘vruchten van den goddelijken boom’ te vinden, moet men niet afhankelijk zijn van anderen, maar voor zichzelf leren denken en handelen.

Er lijkt wel een kleine tegenstrijdigheid in het artikel te staan. Krishnamurti vervolgde zijn artikel met dat het de plicht van ieder Sterlid is om zich het doel te stellen ‘juiste handeling en juist denken’ te verwerven. Juiste handeling en juist denken moesten volgens hem verenigd worden, voordat zij ‘ware leerlingen van den Meester’ kunnen worden. Krishnamurti predikte dus enerzijds het belang van onafhankelijkheid, anderzijds het streven naar leerlingenschap (van de Meester). Hij gaf in ieder geval duidelijk aan dat de Sterleden bij het vinden van de waarheid niet afhankelijk moesten zijn van elkaar en van de Orde. Krishnamurti eindigt het artikel met een citaat uit een onbekende tekst, waarin nog een verwijzing naar ‘spirituele leegmaking’ is te vinden: ‘Leer Mij te dienen, want alleen langs dat Pad zult gij Mij vinden. Vergeet uzelf en dan

¹⁴⁶ Ibidem, 3.

alleen ben Ik te vinden.¹⁴⁷ Ook hier werd gesteld dat het goddelijke te vinden is als men volledig bereid is zichzelf aan de kant te zetten, om het hogere doel te dienen.

De Theosofische Vereniging wordt vaak neergezet als een occulte beweging, omdat het oude wijsheden zou hebben samengevoegd in een ‘geheime leer’, zoals ook de titel van het boek *The Secret Doctrine* suggereert.¹⁴⁸ Er is echter niet echt sprake van een geheime leer, als ten eerste het boek dat deze leer bevat gewoon op de markt verschijnt en ook beschikbaar is voor niet-theosofen en ten tweede als die geheime leer bestaat uit wijsheden die in allerlei andere religieuze werken te vinden zijn, zoals de Bijbel en de Bhagavad Gita.

In het julinummer van 1925 schrijft een anoniem Sterlid een artikel, met de titel ‘De wegbereiding voor den komenden Heiland’.¹⁴⁹ Het is duidelijk dat de auteur beïnvloed is door christelijke geloofsovertuigingen. Hij opent zijn artikel met: ‘De tijd is nabij, dat de profetie en verwachtingen van alle volken zal worden vervuld. De wederkomst voor ons westerlingen van den “Christus” wordt binnen afzienbare tijd tegemoetgezien: laten wij allen, ieder op eigen wijze ons innerlijk daarop voorbereiden.’ Net als een aantal andere auteurs van het tijdschrift verwachtte dit Sterlid ook dat de komst van de Christus niet lang meer op zich zou laten wachten. Des te meer reden dus om voortijdig goed voorbereid te zijn. Opvallend is dat de auteur schrijft dat ieder lid zich op eigen wijze innerlijk moet voorbereiden. Het was immers Krishnamurti die de Sterleden erop wees dat de voorbereiding een innerlijk proces was. Zochten de Sterleden de voorbereiding vanaf deze periode meer in zichzelf en keken zij minder naar de misstanden in de maatschappij?

De rest van het artikel staat vol met christelijke terminologie en verwijzingen naar verhalen uit de Bijbel. De auteur verwijst naar de Joden, die volgens de Bijbel tweeduizend jaar geleden eveneens de Messias verwachtten. Daarnaast citeert hij het Evangelie van Lukas, waarin staat beschreven hoe Jezus in Nazareth werd opgevoed en hoe hij zich uitsprak over zijn uitverkoren rol van de Messias. De auteur schrijft dat hij hoopt dat ditmaal de Messias wel zal worden herkend en schrijft: ‘En nu, zal het nu anders zijn? Zal de Gezegende en Gezalfde als Hij nu weer op aarde komt om aan de mensen van de twintigste eeuw Zijn boodschap te brengen, en onder de moderne omstandigheden Zijn nieuwe Zending te vervullen, zal Hij nu beter begrepen worden dan 2000 jaar geleden? Zal Hij nu langer tijd hebben, dan de weinige

¹⁴⁷ Ibidem, 3-4.

¹⁴⁸ Hanegraaff, *Western Esotericism*, 41.

¹⁴⁹ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1925, 69.

jaren, die Hem toen gegund waren alvorens Hem te vermoorden?’¹⁵⁰ De auteur noemt overigens nergens in het artikel Krishnamurti als vehikel voor de ziel van Christus, maar het moet een spannende tijd voor de Sterleden, zoals deze, geweest zijn, waarin de komst van de Christus snel verwacht werd en waarbij de onzekerheid, over het wel of niet herkennen van de Christus, de verwachtingen extra spannend maakte.

4.3 Hoe zal Hij komen?

In het maartnummer van 1926 vinden we wel weer een programma van het Stercongres van 1926, wat ditmaal in de laatste week van juli wordt gehouden.¹⁵¹ Een dagelijkse meditatie lijkt toegevoegd te zijn aan het programma. Elke dag van het congres werd geopend met een meditatiesessie, waarna er ontbijt is, vrije tijd en 's middags de officiële voordrachten van het congres. 's Avonds was er een diner, muziek en wordt er een kampvuur gemaakt. In grote lijnen bleef de planning voor de resterende Stercongressen hetzelfde, al krijgt het Stercongres van 1929 voor de meeste leden een onverwachte wending. Hier kom ik aan het eind van het hoofdstuk op terug.

In het aprilnummer van 1926 staat een korte oproep van de redactie aangaande de zogenoemde ‘Zelfverloochenings-Maand’.¹⁵² Hierin werden jonge leden gevraagd de giften die zij voor hun verjaardag ontvangen in gesloten envelop te houden en door te sturen naar de secretarissen of penningmeesters van de Orde. De functie hiervan wordt in de oproep niet uitgelegd, maar lijkt tweeledig te zijn. Enerzijds had de organisatie meer inkomsten, die zij dan konden besteden aan bijeenkomsten en congressen en dergelijken. Anderzijds leerde het Sterlid zijn eigen wensen op een tweede plaats te zetten, oftewel ‘zelfverloochening’ voor het grotere goed. In het artikel wordt George Arundale, wiens idee de Zelfverloochenings-Maand is, aangeduid als ‘Bisschop Arundale’. Arundale was namelijk, net als Leadbeater, een bisschop van de Vrij-Katholieke Kerk.¹⁵³

In het meinummer van 1926 staat een artikel van Charles Leadbeater, die eveneens

¹⁵⁰ Ibidem, 70.

¹⁵¹ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1926 (Amsterdam 1926) 68-69.

¹⁵² Ibidem, 73.

¹⁵³ Tillet, *Charles Webster Leadbeater*, 590.

wordt aangeduid met ‘bisschop’.¹⁵⁴ Het artikel is getiteld ‘De Komst van den Christus’. Leadbeater vergelijkt in zijn artikel het theosofische idee van de komst van de Christus met het ‘traditioneel’ christelijke idee. Hij schrijft over het christelijke idee: ‘Zij denken aan den Christus als verschijnende op de wolken des hemels met kracht en grote heerlijkheid....Zij zijn van zeer verschillende opvattingen wat de details daaromtrent betreft, maar ik geloof, dat zij den Christus verwachten als neerdalende in zichtbare vorm, vergezeld van Zijne engelen.’¹⁵⁵ Over zijn eigen theosofische idee schrijft hij: ‘Maar hoe zal Hij komen? Zeer zeker niet op die dramatische wijze. Hij zal tot ons komen om ons te onderrichten. Teneinde dat volkomen te kunnen doen, verkiest Hij een voertuig te gebruiken op het fysieke gebied’, en: ‘We moeten goed bedenken, dat de Wereld-Leeraar de meest bezige persoon is in de wereld. Hij is voortdurend bezig de menschen in vele verschillende richtingen te inspireren. Hij doet wat Hij kan, niet alleen slechts voor ééne religie, maar voor alle godsdiensten. Hij is de Heer der Godsdiensten en van de geestelijke opvoeding in de Hiërarchie der Wereld, en Hij zal ook niet het geringste van dat werk opgeven, omdat Hij tegelijkertijd nu juist hier beneden een fysiek lichaam gebruikt.’¹⁵⁶ Leadbeater, die Krishnamurti jaren geleden ‘ontdekte’, noemt Krishnamurti overigens niet in het artikel, maar heeft dus wel duidelijk zijn ideeën over de komst van de Christus.

4.4 ‘The Coming has begun’

In het januarinumnummer van 1927 wordt een vermelding gemaakt van een bijzondere gebeurtenis, die zou hebben plaatsgevonden op 28 december 1925, tijdens een bijeenkomst in Adyar. Krishnamurti schrijft hierover: ‘Sedert den 28sten December van het vorige jaar is er, zooals natuurlijkerwijze verwacht kon worden, onder de leden van de Ster in de geheele wereld een buitengewone verandering en een nog grootere versterking van ons geloof en van ons doel tot stand gekomen. Door de groote gebeurtenis van dien dag zijn onze droomen verwezenlijkt en

¹⁵⁴ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1926, 174-177.

¹⁵⁵ *Ibidem*, 174.

¹⁵⁶ *Ibidem*, 175.

zijn de wisselende inzichten omtrent de waarheid duurzaam geworden.¹⁵⁷ Mary Lutyens, die ook aanwezig was op de bijeenkomst, schreef in haar biografie van Krishnamurti over deze gebeurtenis. Om acht uur 's ochtends zou Krishnamurti een toespraak hebben gehouden voor 3000 mensen, waarin tijdens zijn toespraak zijn gezichtsuitdrukking en zijn toon veranderd zou zijn. Krishnamurti zou gezegd hebben: 'He comes only to those who want, who desire, who long', waarna zijn gezichtsuitdrukking en toon veranderde en zei: 'And I come for those who want sympathy, who want happiness, who are longing to be released. I come to reform, not to tear down, I come not to destroy but to build'. Volgens Lutyens was het een zeer 'opwindend' moment voor hen in het publiek die de verandering opmerkten. Besant zou in een volgende toespraak gezegd hebben dat de gebeurtenis van 28 december de markering was van de inwijding van het uitverkoren voertuig. 'The Coming has begun'.¹⁵⁸ Vanaf 28 december 1925 wordt erkend dat de Christus zijn voertuig heeft betreden en dit voertuig was nu officieel het lichaam van Jiddu Krishnamurti. Zelfs Krishnamurti schrijft in zijn artikel in het januarinummer van 1927 dat het doel van de Orde verwezenlijkt is en hij bedankt alle Sterleden voor hun werk en opofferingen.¹⁵⁹

Het is onduidelijk waarom hier pas in 1927 over wordt geschreven, terwijl de gebeurtenis op 28 december 1925 al zou hebben plaatsgevonden. Gek genoeg wordt er in het februarinummer van 1926 wel melding gemaakt van een bijeenkomst op 28 december in Nederland, maar nog niet van de bijeenkomst op 28 december in Adyar.¹⁶⁰ In hetzelfde nummer staat zelfs een artikel genaamd 'De verschillende Wijzen waarop Hij zal komen', waarin staat beschreven hoe de 'toekomstige' gebeurtenis van de komst van de Wereldleraar er uit zal zien. Wellicht waren de Sterleden er in 1926 nog niet volledig van overtuigd dat de Wereldleraar was gekomen, of wellicht wilde de kleine groep die ervan wist het niet te snel verkondigen. Hoe dan ook, in 1927 geven de tijdschriften van de Orde aan dat de Wereldleraar op 28 december 1925 echt was gekomen.

In het februarinummer van 1927 schrijft Curuppumullage Jinarajadasa, een prominent lid van de Theosofische Vereniging, in het artikel 'Het Gelaat des Heeren': 'Nu er duizenden door rechtstreekse ervaring de verhouding beginnen te begrijpen, waarin J. Krishnamurti staat

¹⁵⁷ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1927 (Amsterdam 1927) 10.

¹⁵⁸ Lutyens, *Life and death of Krishnamurti*, 52.

¹⁵⁹ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1927, 10-11.

¹⁶⁰ *Ibidem*, 35.

tot den Wereldleeraar, die gekomen is, om ons een nieuw wereld-tijdperk binnen te leiden, stellen eenigen mijner vrienden mogelijk belang in zekere ervaringen, welke ik heb gehad met betrekking tot het Gelaat des Heeren'.¹⁶¹ Vervolgens beschrijft Jinarajadasa in zijn artikel meerdere gebeurtenissen door de jaren heen, waarin hij in Krishnamurti de toekomstige Wereldleraar herkende.¹⁶² Jinarajadasa zou zelfs vanaf het begin af aan al zonder twijfel hebben geweten dat Krishnamurti het uitverkoren voertuig voor de Wereldleraar was.

Annie Besant schrijft in het maartnummer van 1927: 'De Leeraar is hier en Zijn Boodschap luidt, dat het Koninkrijk der Hemelen het Rijk van 't Geluk hier op aarde is, en dat dit "in U is", zooals de Christus zeide', en: 'Opnieuw is de Goddelijke Geest nedergedaald in een mensch, Krishnamurti, iemand wiens leven letterlijk volmaakt is, zooals degenen kunnen getuigen, die hem van nabij kennen.'¹⁶³ De rest van Besants artikel staat vol met christelijke terminologie en de Leeraar wordt meestal aangeduid met 'de Christus'.¹⁶⁴

In het aprilnummer van 1927 staat een transcriptie van een toespraak van Krishnamurti in Chicago, waarin hij toch een beetje de opwindingen in de Orde leek te willen temperen.¹⁶⁵ Hij legt uit dat hij niet wil dat de Orde een 'sekte' is. Hij definieert vervolgens een sekte als een groep mensen die niet voor zichzelf willen denken, maar die slechts andere mensen volgen. Later in de toespraak zegt hij dat hij iets persoonlijks wil delen en zegt: 'Ik heb er altijd naar verlangd om gelijk te worden aan den Boeddha; en eens, In Indië zijnde, toen ik wandelde met een paar vrienden, liepen zij vooruit en lieten mij alleen. Zonder dat ik mij er bewust van was of er bijzonder ernstig aan dacht, verscheen daar voor mij mijn Ideaal, verscheen daar mijn Geliefde, mijn Goeroe. Het was niets bovennatuurlijks, dus prijs mij er niet om. Als de Wereldleeraar was Hij daar met mij, en toen ik rondzag, scheen ik alle bomen te zien door Zijn blik, alle bergen, alle kleine poelen, alle insecten... Ik schijn te gevoelen, dat Hij in mij is en ik in Hem ben, en dat beduidt geluk. Dat beduidt, dat ik gevonden heb wat ik nodig had, omdat Hij de belichaming is van alle dingen, het einde van alle slavernij, omdat Hij de waarheid is....'¹⁶⁶ Dit is een opmerkelijke tekst, omdat Krishnamurti hier wel de Wereldleraar noemt,

¹⁶¹ Ibidem, 35-36.

¹⁶² Ibidem, 35-38.

¹⁶³ Ibidem, 52.

¹⁶⁴ Ibidem, 51-53.

¹⁶⁵ Ibidem, 63-69.

¹⁶⁶ Ibidem, 67.

maar die Wereldleraar niet leek te beschouwen als een incarnatie van een oude ziel, maar als een alomvattende realiteit. Hij zegt hier dat de ‘Wereldleraar’ inderdaad in hem zat, maar dat hij eveneens in die Wereldleraar zat, en dat de Wereldleraar in alles aanwezig is. Krishnamurti eindigt zijn toespraak met de woorden: ‘Gij wandelt steeds met den Eeuwigen Metgezel, en wanneer gij zulk een Metgezel hebt, die de essentie der Waarheid is, dan verzeker ik u, dat, wat gij ook zijn moogt, dit niet het geringste verschil maakt: gij zijt zelf de belichaming, gij zijt zelf de schepper aller dingen, gij zijt eveneens zelf de schoonheid en het geluk, gij zijt zelf de Wereldleeraar.’¹⁶⁷ Krishnamurti erkende enkele maanden ervoor dat de Wereldleraar inderdaad gekomen was, maar hield zichzelf buiten de beschrijving. In zijn toespraak in Chicago zegt Krishnamurti dat niet alleen hij de Wereldleraar in zich heeft, maar dat ieder mens en ieder ander ding dat bestaat de Wereldleraar in zich heeft.

4.5 ‘Bevrijding’

In het voorwoord van het meinumner van 1928 wordt door de auteur een stukje tekst aangehaald uit een toespraak van Krishnamurti: ‘Het is steeds een strijd voor mij geweest om de Waarheid te vinden, omdat ik niet voldaan was door een anders gezag’, en: ‘Ik heb gevonden wat ik verlangde. Ik ben vereend met Mijn Geliefde, en mijn Geliefde en ik zullen tezamen den aardbodem bewandelen.’¹⁶⁸ Krishnamurti leek zijn toehoorders steeds vaker duidelijk te willen maken dat hij een staat van ‘verlichting’ had bereikt, die hij altijd al had willen bereiken. Uit de bovenstaande woorden zou geconcludeerd kunnen worden dat zijn weg naar die verlichting echter zwaarder was dan nodig is geweest, door de druk die hij ervoer door de hoge verwachtingen van de Orde. De Waarheid, zoals Krishnamurti het noemde, is dus eerder een bepaalde staat van ‘zijn’, terwijl de leden van de Orde verwacht hadden dat de Waarheid de incarnatie van een letterlijke Wereldleraar zou betreffen.

Zijn goede vriendin Emily Lutyens leek Krishnamurti’s woorden goed te begrijpen. In hetzelfde nummer schrijft zij: ‘Krishnaji (Krishnamurti) is bevrijd, niet alleen van zijn eigen lasten, maar ook van de onze, daarom kan hij ieder van ons volkomen helpen. Uit zijn “teedere objectiviteit” tegenover al onze verstrikkingen blijkt, dat hij die volmaakte wijsheid heeft

¹⁶⁷ Ibidem, 69.

¹⁶⁸ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1928 (Amsterdam 1928) 129.

bereikt, die alleen leiding kan geven.¹⁶⁹ Emily Lutyens realiseerde zich dat de verwachtingen van de Orde een grote last waren voor Krishnamurti en erkende dat hij nu een staat had bereikt, waarin hij de leden van de Orde kon helpen zo'n zelfde staat te bereiken. Zij citeert aan het eind van haar artikel nog woorden van Christus uit de Bijbel: 'Gij zult de Waarheid kennen en de Waarheid zal u vrij maken'

In het septembernummer van 1928 benadrukt Krishnamurti het individuele aspect van de zoektocht naar de Waarheid: 'De ontdekking van dit Koninkrijk van Geluk en Bevrijding is een individuele daad en het resultaat van een individuele krachtinspanning, doch als gij dat Koninkrijk van Geluk en Bevrijding ontdekt, zult gij alle volkeren der aarde ontmoeten, die strevende zijn, die veroverende zijn, en die hun doel bereikt hebben'.¹⁷⁰ Het individueel zoeken en vinden van het 'Koninkrijk van Geluk en Bevrijding', zal uiteindelijk zorgen voor het dichterbij elkaar komen van de mensheid.

Emily Lutyens benadrukt in het novembernummer van 1928 dat er een tijd van grote veranderingen aan zit te komen voor de leden van de Orde.¹⁷¹ Krishnamurti zou op het Sterkamp van 1928 gezegd hebben: 'De tijd is voor u gekomen om te kiezen.', waarmee hij volgens Lutyens duidelijk wilde maken dat de leden binnenkort hun verleden achter zich moesten laten. Lutyens legt in het artikel niet heel duidelijk uit welk 'verleden' zij bedoelt. Wellicht wilde zij de leden al langzaam aansporen voor zichzelf te leren denken, zoals Krishnamurti ook al enige tijd probeerde. Emily Lutyens schrijft: 'Zullen wij ons nu door voorbijgegangene gelooven, voorbijgegangene tradities laten vangen en vasthouden, of zullen wij onderduiken en als moedige zwemmers van wal steken in die levensoceaan, die Krishnaji voor onze oogen zichtbaar heeft gemaakt?' Vervolgens schrijft zij: 'Wat lijkt het vreemd, dat wij zeventien jaar lang den Wereldleeraar hebben verwacht, die wij zelf verzekerden de Leeraar van engelen en menschen te zijn, de Meester van alle Meesters, en nu hij spreekt van datgene wat alle vormen alle uitdrukking te boven gaat, nu voelen we ons geraakt of boos, of maar juist voldaan.'

In het laatste citaat leek zij te wijzen op de reactie van de leden van de Orde, die na zeventien jaar werken en wachten ontdekt hadden dat de komst van de Wereldleeraar niet uitpakte zoals zij verwacht hadden. Velen waren 'geraakt of boos', maar volgens Lutyens was het het beste om voldaan te zijn. Dit is hoe het had moeten zijn. De toekomst leek voor de leden

¹⁶⁹ Ibidem, 150.

¹⁷⁰ Ibidem, 294.

¹⁷¹ Ibidem, 385.

onzeker te zijn. Betekenden de woorden van Krishnamurti dat de Orde achtergelaten moest worden als er werd verlangd de Waarheid te vinden?

4.6 Het laatste jaar

D. Rajagopal schrijft in het januarinumnummer van 1929 dat er ‘hoogst eigenaardige moeilijkheden’ bestaan in de Orde, omdat Krishnamurti voortdurend de leden wees op het gevaar van organisaties, oftewel de Orde waartoe de leden allen waren samengevoegd.¹⁷² Rajagopal schrijft dat hem tijdens zijn rondreizen in Europa meerdere malen is gevraagd waarom Krishnamurti het hoofd van de Orde was, terwijl hij tegen organisaties gekant leek te zijn. Krishnamurti zou Rajagopal, nadat hij hem om duidelijkheid had gevraagd, gezegd hebben: ‘Als gij de organisatie plooibaar houdt, als gij bereid zijt om van tijd tot tijd te veranderen, niet alleen uw denkbeelden maar zelfs uw werkmethoden – dan zult gij een volmaakte organisatie bouwen, waaraan geen euvels kleven.’ De vraag is of het mogelijk is voor een organisatie om haar denkbeelden en werkmethode om te vormen, als zij ten eerste is opgericht om de leden voor te bereiden op de komst van de Wereldleraar. Als die Wereldleraar eenmaal gekomen is, dan wel niet op de wijze die verwacht werd, en de ‘Wereldleraar’ wijst de leden erop de Waarheid in zichzelf te zoeken, wat is dan nog het nut van zo’n organisatie?

De daaropvolgende uitgaven van het tijdschrift zijn vrijwel alleen nog maar gevuld met artikelen van Krishnamurti en transcripties van zijn toespraken, op enkele uitzonderingen na. Zo wordt in juni 1929 nog vermeld wat het doel is van de Orde: ‘Allen bijeen te brengen die gelooven in de tegenwoordigheid van den Wereldleraar in de wereld’. Volgens de redactie was de Wereldleraar dus echt gekomen. Hier wordt duidelijk dat er een spanningsveld bestond tussen de redactie en Krishnamurti. De redactie leek haar idealen niet te willen loslaten, ondanks dat Krishnamurti de leden wilde waarschuwen voor zulke idealen.

In het julinumnummer van 1929 schrijft Krishnamurti een artikel, getiteld ‘Waarheid in beperking’, waarin hij de leden duidelijk wil maken zij de Waarheid niet zullen vinden als zij die ‘beperkt’ houden, door het opstellen van regels en voorwaarden. Hij schrijft: ‘Overal in de wereld hebben mensen getracht de Waarheid, welke niet beperkt kan worden, aan

¹⁷² *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1929 (Amsterdam 1929) 27.

voorwaarden te binden, om deze enger te maken, en er overtuigingen omheen te bouwen, en op deze wijze hebben zij de Waarheid verraden.’¹⁷³ In augustus 1929 werd net als de voorgaande jaren eveneens een Sterkamp gehouden. Van dit Sterkamp staat in het meinumner van 1929 slechts een ‘voorlopig programma’ geschetst, dat zeer beknopt is. Volgens het programma duurde het Sterkamp van 1 augustus tot 8 augustus en staat eenzelfde dagindeling gepland voor alle dagen van het congres: ’s Morgens lezingen, ’s middags vrij en ’s avonds een kampvuur. Er staat bij vermeld dat het definitieve programma verkrijgbaar was bij aankomst.¹⁷⁴ De redactie wist waarschijnlijk al wat er ging gebeuren op het Sterkamp.

De maand na het Sterkamp verscheen het septembernummer dat begint met de volgende woorden van de redactie: “De Ster” verschijnt thans voor het laatst. Dit is het gevolg van de opheffing der Orde van de Ster, waaromtrent in dit nummer uitvoerige uiteenzettingen, door Krishnamurti en door den Heer Rajagopal zijn opgenomen.’¹⁷⁵ Tijdens de opening van het Sterkamp hield Krishnamurti een toespraak, waarin hij zei de Orde van de Ster in het Oosten op te heffen.¹⁷⁶ In zijn toespraak noemt Krishnamurti een aantal dingen die hij al in eerdere toespraken en artikelen heeft genoemd, omtrent zijn idee van het vinden van de Waarheid. Zo zegt hij in de opheffingstoespraak: ‘Ik beweer, dat de Waarheid een land is zonder paden. Gij kunt haar langs geen enkel pad, door middel van geen enkelen godsdienst of secte bereiken. Dat is mijn standpunt en ik houd daaraan absoluut en onvoorwaardelijk vast. Daar de Waarheid onbegrensd, onbepaald en niet langs eenigen weg te bereiken is, kan zij niet worden georganiseerd; ook moest geenerlei organisatie worden gevormd om menschen langs een bepaalden weg te leiden of te dwingen’. Waar hij eerder tegen Rajagopal nog zei dat het vinden van de Waarheid middels een organisatie mogelijk is, mits deze bereid is haar denkbeelden en werkmethoden aan te pakken, zegt hij nu dat het onmogelijk is om de Waarheid te vinden middels een organisatie. In de toespraak legt Krishnamurti uit dat een organisatie op zich niet fout is, maar dat de Waarheid er niet in gevonden kan worden. Volgens Krishnamurti kan geen enkele organisatie de mens voeren ‘tot het geestelijke’.¹⁷⁷ Een organisatie zal volgens hem alleen maar het individu belemmeren in zijn groei en in de vorming van zijn persoonlijke

¹⁷³ Ibidem, 196.

¹⁷⁴ Ibidem, 153.

¹⁷⁵ Ibidem, 257.

¹⁷⁶ Ibidem, 260.

¹⁷⁷ Ibidem, 261.

zelfstandigheid.

Later in de toespraak zegt hij: ‘Uw vooroordelen, uw angsten, uw dragers van gezag, uw nieuwe en oude kerken – ik beweer, dat al deze beletsels voor het begrijpen zijn’.¹⁷⁸ Krishnamurti wilde dat de leden de Orde, waarvoor zij hun oude ‘kerken’ verruild hadden, achter zich zouden laten en hun eigen pad zouden bewandelen, om de Waarheid te kunnen vinden.

Rajagopal eindigt de laatste uitgave van het tijdschrift met een artikel gewijd aan de opheffing van de Orde.¹⁷⁹ Hij begint het artikel met: ‘De opheffing der Orde van de Ster wijst op een nieuw begin. Zij is het logisch gevolg van Krishnamurti’s gedachtengang en leering. Het algemeene vraagstuk is het persoonlijk vraagstuk geworden en moet door eenieder voor zichzelf worden opgelost.’ Later in het artikel schrijft hij: ‘De orde was gebaseerd op een geloof, maar dat was niet levend genoeg om het karakter harer belijders om te vormen. Organisaties hebben nooit grote mannen voortgebracht. Integendeel, deze zijn gekomen ondanks organisaties. De grootheid van Krishnamurti is niet geschapen door de Orde van de Ster, maar door zijn eigen pogen en strijden.’¹⁸⁰ De boodschap was nu ook duidelijk en logisch voor Rajagopal. Uit zijn woorden blijkt dat hij nog steeds een grotere bewondering had voor Krishnamurti, maar dat hij nu begreep dat hij het volgen van Krishnamurti achter zich moest laten en in zichzelf moest kijken om de Waarheid te vinden.

De Orde werd dus opgeheven, evenals het tijdschrift *de Ster*. Er werd tot oktober 1930 wel een nieuw tijdschrift, genaamd *Het Ster Bulletin*, uitgegeven, die voormalige leden die daar geïnteresseerd in waren op de hoogte houden van de gebeurtenissen rond en na de opheffing van de Orde en om dieper in te gaan op de boodschap van Krishnamurti.¹⁸¹ Het kasteel en landgoed in Ommen kwamen weer in het bezit van Philip van Pallandt. In 1930 verliet Krishnamurti ook de Theosofische Vereniging. Hij bleef toespraken houden, echter niet meer in organisatie-verband. Hij wilde in volledige vrijheid de mensheid wakker maken en zijn boodschap over vrijheid met haar delen.¹⁸²

¹⁷⁸ Ibidem, 264.

¹⁷⁹ Ibidem, 268.

¹⁸⁰ Ibidem, 269.

¹⁸¹ Ibidem, 257.

¹⁸² Lutyens, *The Years of Awakening*, 198-204.

4.7 Conclusie

De deelvraag van dit hoofdstuk luidde: hoe ontwikkelden de toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten tussen 1924 en 1929? De ontwikkelingen van deze periode hebben ertoe geleid dat Krishnamurti in 1929 de Orde ophief. De Sterkampen bracht de leden van de Orde dichterbij elkaar, letterlijk en figuurlijk. Op die wijze waren zij makkelijker te bereiken voor Krishnamurti's boodschap, die de eerste jaren zelf ook nog leek te geloven in de komst van de Wereldleraar. De Wereldleraar kwam ook, maar niet op de manier zoals de Orde verwacht had. De Wereldleraar was volgens Krishnamurti geen specifieke ziel, maar een ziel die in alles en iedereen zit. Krishnamurti probeerde zijn toehoorders er daarom van te overtuigen dat zij de Waarheid niet in de Orde moesten zoeken, maar in zichzelf.

De Orde was echter opgericht ter voorbereiding van de incarnatie van Maitreya, de ziel die ooit ook in het lichaam van Jezus Christus leefde. Volgens Annie Besant konden de leden zelfs alle geloofsovertuigingen laten vallen, zoals het geloof in reïncarnatie en karma, als het geloof in de wederkomst van de Christus maar bleef bestaan. Dit was de enige voorwaarde voor lidmaatschap van de Orde. Naast Besant deden een hoop andere auteurs een schepje boven op de christelijke terminologie, waardoor de Orde van de Ster in het Oosten, een theosofische orde met een christelijke naam, meer weg heeft van een christelijke adventistische beweging dan van een theosofische beweging. Tot aan het laatste Sterkamp in 1929 was de Orde nog gericht op de Wereldleraar. Hoewel er niet meer werd gesproken over een crisis, die de komst van een Wereldleraar zo noodzakelijk maakte, werden de verwachtingen niet lager. Het duidelijke verschil met de periode 1914-1923 is Krishnamurti, die in de laatste jaren van het bestaan van de Orde steeds meer afstand nam van zijn rol als Wereldleraar.

Hoofdstuk 5 – Conclusie

De Orde van de Ster in het Oosten was opgericht ter voorbereiding van de komst van de Wereldleraar. De Theosofische Vereniging bood haar leden een alternatief voor de conventionele zienswijzen, zoals de christelijke en de modern wetenschappelijke zienswijzen. Dit alternatief in het kader van toekomstverwachtingen een combinatie van de twee, waarin het terugkeek naar het verleden en daarin een zeker patroon ontdekte. Volgens dit patroon zou iedere periode van de geschiedenis leiden naar crisis, die het vervolgens noodzakelijk maakte dat een Wereldleraar zou incarneren, om de mensheid naar een nieuw tijdperk te leiden.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidde: hoe ontwikkelden de toekomstverwachtingen van de Orde van de Ster in het Oosten tussen 1914 en 1929? Die ontwikkelingen zijn beïnvloed door gebeurtenissen in de jaren van haar bestaan. De Orde van de Ster in het Oosten werd opgericht enkele jaren voor het begin van de Eerste Wereldoorlog, in een tijd waarin veel mensen al ervoeren in een onzekere tijd te leven. De Orde moest de komst van de nieuwe Wereldleraar faciliteren en de mensheid geloof en zekerheid bieden in een betere toekomst. Door de invloed van Annie Besant, George Arundale en Charles Leadbeater kreeg een theosofische organisatie een christelijk jasje aan. Besant gaf de Orde een naam die direct verwees naar een christelijk symbool. Arundale en Leadbeater schreven over de komst van de Wereldleraar in christelijke terminologie. Dit heeft zeer waarschijnlijk veel twijfelende christenen doen overstappen van hun oude religie, naar hun nieuwe theosofische religie. Het geloof dat zij tezamen beleden was het geloof in de komst van een Wereldleraar en terwijl de leden van de Orde samen voorbereidden en afwachtten op de zijn komst, werd een Indiase jongen uit een Brahmaanse familie klaargestoomd om de nieuwe Christus te worden. Een theosofische organisatie werd zo een christelijk adventistische beweging, waarin zelfs de leden theosofische overtuigingen, zoals karma en reïncarnatie, konden laten vallen. ‘Maar hoe zal Hij komen?’, schrijft Leadbeater in 1926.¹⁸³ Hier lijkt het zelfs voor de ontdekker van Krishnamurti onduidelijk op welke manier de Christus zal verschijnen. Zelfs het theosofische idee van de ‘incarnatie’ van de Wereldleraar is dan niet belangrijk meer. Enkele theosofische onderwijzers hadden zelfs in 1915 al twijfels of de Wereldleraar in Krishnamurti zou incarneren.¹⁸⁴ De theosofen leken op geen enkel moment zeker te zijn hoe de Christus zou komen. Kijkende naar

¹⁸³ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1926, 175.

¹⁸⁴ Vernon, *Star in the East*, 93.

de geschiedenis, waren zij er wel van overtuigd dat hij zou komen. Deze overtuigingen werden sterker toen zij zagen dat de mensheid rond de Eerste Wereldoorlog een moreel dieptepunt had bereikt.

Krishnamurti leek lang het geloof in de komst van de Wereldleraar te delen met de rest van de Orde. Hij is er echter op geen enkel moment zeker van geweest dat hij het voertuig was, waarin die Wereldleraar zou incarneren. Het moet niet makkelijk zijn geweest voor Krishnamurti, die op jonge leeftijd al werd verteld dat hij het voertuig was voor de Wereldleraar en niet lang daarna van zijn thuisland India naar Engeland werd overgebracht, om daar opgeleid te worden. Er waren hoge verwachtingen van hem, terwijl hij tegelijkertijd moest leren wennen aan de Europese cultuur. Aan het begin van de jaren twintig leek Krishnamurti enthousiaster te worden over zijn werk voor de Orde. Hij was hier inmiddels ook wat ouder en was daardoor waarschijnlijk meer in staat duidelijke artikelen te schrijven en toespraken te houden. Zijn vastberadenheid leek echter niet te komen uit zijn geloof in de komst van de Wereldleraar, maar in de hervorming van de Orde. De boodschap van Krishnamurti wees langzaam steeds vaker naar het binnenste van de mens, in plaats van naar de toekomst. De waarheid zit in jezelf, zei Krishnamurti. Hierdoor begonnen na verloop van tijd ook de leden van de Orde te twijfelen aan hun overtuigingen, zoals we zien in enkele artikelen, ondanks dat de tijdschriften nog steeds bleven vermelden dat de komst van de Wereldleraar nabij was. De redactie van het tijdschrift probeerde zoveel mogelijk het gedachtegoed van Krishnamurti te verenigen met het oorspronkelijk gedachtegoed van de Orde.

De Eerste Wereldoorlog lag aan het einde van de jaren twintig al een aantal jaren in het verleden en de tijdschriften wijdden in die laatste jaren vrijwel geen artikelen meer aan moreel verval of een zogenaamde crisis. Toch probeerde de Orde vast te houden aan het ‘roemrijke geloof’ en was dit tot de opheffing in augustus 1929 de belangrijkste zaak van de Orde.¹⁸⁵ De leden van de Orde leken een grote behoefte te hebben aan zingeving en verruilden zo hun ‘oude kerken’ voor ‘nieuwe kerken’. De Orde was een van die vele nieuwe religieuze bewegingen, die, in een veranderende wereld, de plaats moesten innemen van de oude religieuze tradities. Het christelijke jasje dat de Orde aankreeg heeft er hoogstwaarschijnlijk voor gezorgd dat meer mensen met een christelijke achtergrond werden aangetrokken. Ook de Orde van de Ster in het Oosten streefde naar een menselijkere samenleving, maar de Orde was vooral karakteristiek vanwege de geloofsovertuiging, die overeenkwam met de christelijk adventistische bewegingen

¹⁸⁵ *De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten* 1929, 192.

van de negentiende eeuw, namelijk het geloof in de komst van de Christus. De benaming ‘Theosofisch Adventisme’, waarmee Trompf de Orde van de Ster in het Oosten omschrijft, is treffend. De Orde was een adventistische organisatie, die voortkomt uit de Theosofische Vereniging. Van theosofische invloeden was echter na enkele jaren niets meer zichtbaar in de Orde, waarmee zij evengoed als een christelijk adventistische beweging kan worden omschreven, ook al was het oorspronkelijke idee van de Theosofische Vereniging zich juist te verzetten tegen het traditioneel christelijk denken. De Orde kreeg een sterkere verbinding met het christelijke geloof door Leadbeater en Arundale, die beiden als bisschop werkzaam waren in de Vrij-Katholieke Kerk.

Er is niet duidelijk geconcludeerd waar Krishnamurti zijn idee van ‘de Waarheid’, die het vormen van een organisatie uitsloot, vandaan kwam. Ja, Krishnamurti is beïnvloed door oude spirituele zienswijzen en beweerde zelf een ‘verlichtingsmoment’ te hebben meegemaakt, waarin hij ervoer een te zijn met alles dat bestaat, maar het is ook goed mogelijk dat Krishnamurti zich wilde afscheiden van de Theosofische Vereniging, omdat deze misschien wel een groot deel van zijn jeugd had afgenomen. Wellicht kan een vervolgonderzoek naar de persoonlijke brieven en dagboeken van Krishnamurti leiden naar een duidelijk antwoord hierop.

Samenvatting

In dit onderzoek worden de tijdschriften van de theosofische vereniging de Orde van de Ster in het Oosten tussen 1914 en 1929 onderzocht, alsmede literatuur die het bestaan van de Orde en de tijdschriften verklaren. Naar aanleiding van dit onderzoek ben ik tot de conclusie gekomen dat een theosofische organisatie, die diende ter facilitering van de toekomstverwachtingen van de leden, een christelijke vorm kreeg en sterk leek op een christelijke adventistische beweging. De Orde van de Ster in het Oosten kreeg veel aanhang door de invloed van de aangewezen Wereldleraar Jiddu Krishnamurti's, maar waarschijnlijk ook door de invloeden van de oprichters van de Orde, Annie Besant en George Arundale, die de Orde bewust een 'christelijke' Orde maakten. Het op die wijze vormen van een nieuwe religie wekte bij Krishnamurti veel weerstand op, waardoor hij in 1929 de Orde ophief.

De paradox in het streven naar verlichting is goed zichtbaar in de Orde van de Ster in het Oosten. De leden streefden naar een tijdperk van verlichting, maar Krishnamurti wees de leden erop de verlichting niet in de toekomst te zoeken maar in het huidige moment. Deze paradox zou echter alleen in het 'streven' kunnen zitten. Logischerwijs kan er in de toekomst een nieuw tijdperk aanbreken, voor zover wij die definiëren, als de mensheid het massaal voor elkaar krijgt spiritueel te ontwaken. Dat wil zeggen, de aandacht volledig weet te richten op het nu.

Bibliografie

Primaire bronnen

Borst, Kees, *De Orde van de Ster in het Oosten en de huidige gebeurtenissen* (Amsterdam 1915).

De Ster: Officieel orgaan van de Orde van de Ster in het Oosten, Amsterdam, 1914 tot en met 1929.

Krishnamurti, Jiddu, *Now* (Ommen 1929).

Krishnamurti, Jiddu, *Life in Freedom* (Ommen 1928).

Secundaire literatuur

Blavatsky, Helena Petrovna, *The Secret Doctrine* (London 2015).

Brolsma, Marjet, *Het humanitaire moment. Nederlandse intellectuelen, de Eerste Wereldoorlog en de crisis van de Europese beschaving 1914-1930* (Amsterdam 2015).

Easwaran, Eknath, *The Bhagavad Gita* (Tomales 2007).

Nederlands Bijbelgenootschap, *Groot Nieuws Bijbel* (Haarlem 1999).

Hammer, Olav en Mikael Rothstein, *Handbook of the Theosophical Current* (Leiden 2013).

Hanegraaff, Wouter J., *New Age Religion and Western Culture, Esotericism in the Mirror of Secular Thought* (Leiden 1996).

Hanegraaff, Wouter J., *Western Esotericism: A Guide for the Perplexed* (Londen 2013).

Hesselink, Katinka, *Helena Petrovna Blavatsky: Collected Writings 1874-1878* (g.pl. g.d.).

Hofstra, Sjoerd, 'De Nieuwere Religieuze Bewegingen in ons Land', *Mens en Maatschappij*, Volume 3, nr. 6 (1927) 519-543.

Ingalls, Daniel H. H., 'The Heritage of a Fallible Saint: Annie Besant's Gifts to India', *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 109, No. 2 (Cambridge 1965) 85-88.

- Kosseleck, Reinhart, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time* (New York 2004).
- Laqueur, Thomas, 'Why the Margins matter: Occultism and the Making of Modernity', *Modern Intellectual History*, vol. 3:1 (Cambridge 2006), 111-135.
- Leneman, Leah, 'The Awakened Instinct: Vegetarianism and the Women's Suffrage Movement in Britain', *Women's History Review*, vol. 6:2 (Edinburgh 2006) 271-287.
- Luttikhuisen, Gerard, *De veelvormigheid van het vroegste christendom* (Groningen 2002).
- Lutyens, Mary, *Krishnamurti: The Years of Awakening* (London. 1975).
- Lutyens, Mary, *The Life and Death of Krishnamurti* (London 1990).
- Romein, Jan, *Op het breukvlak van twee eeuwen: De westerse wereld rond 1900* (Amsterdam 1976).
- Rooy, Piet de, 'Een hevig gewarrel. Humanitair idealisme en socialisme in Nederland rond de eeuwwisseling', *BMGN*, CVI 4 (1991) 625-640.
- Tillet, Gregory John, *Charles Webster Leadbeater 1854-1934: A Biographical Study (Online Edition)* (g.pl 2008).
- Tolle, Eckhart, *The Power of Now: A Guide to Spiritual Enlightenment* (Londen 2011).
- Trompf, Garry W. 'History and the End of Time in New Religions', *The Cambridge Companion to New Religious Movements* (Cambridge 2012) 61-79.
- Verhaar, J.P., *De Moderne Theosofische Beweging* (Hilversum 1931).
- Vernon, Roland, *Star in the East. Krishnamurti: The Invention of a Messiah* (g.pl 2000).
- Williams, Christine, *A Biography of the Philosopher Jiddu Krishnamurti, a Paper to the Dialectic Interpretation of Religious Phenomena Conference* (Canberra 2002).
- Williams, David T., 'Kenosis and the Nature of the Persons in the Trinity', *Koers* 69, vol.4 (2004) 623-640.